

Transsukupuolisten toiminnallisten oikeuksien toteutuminen Suomessa

Hannele Kemppainen

Opinnäytetyö

Maaliskuu 2019

Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala

Toimintaterapeutti (AMK), Toimintaterapeutin tutkinto-ohjelma

Jyväskylän ammattikorkeakoulu

JAMK University of Applied Sciences

Tekijä(t) Kempainen, Hannele	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK	Päivämäärä Maaliskuu 2019
	Sivumäärä 56	Julkaisun kieli Suomi
		Verkojulkaisulupa myönnetty: x
Työn nimi Transsukupuolisten toiminnallisten oikeuksien toteutuminen Suomessa		
Tutkinto-ohjelma Toimintaterapeutin tutkinto-ohjelma		
Työn ohjaaja(t) Kuukkanen Tiina, Kantanen Mari		
Toimeksiantaja(t)		
<p>Tiivistelmä</p> <p>Suomalainen translaki (563/2002) on herättänyt keskustelua sekä Suomessa että ulkomailla useamman vuoden ajan. Sen vaikutuksia transsukupuolisten toiminnan mahdollisuuksiin ei oltu aikaisemmin tutkittu Suomessa toimintatieteiden näkökulmasta. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, toteutuvatko transsukupuolisten toiminnalliset oikeudet Suomessa. Tavoitteena oli tuoda toimintatieteellinen näkökulma jo kauan kestäneeseen keskusteluun.</p> <p>Tutkimus oli luonteeltaan laadullinen tutkimus. Menetelmänä käytettiin teorialähtöistä vertailevaa tutkimusta. Aineistona oli viisi suomalaisten ihmisoikeusjärjestöjen (Seta, Trasek ja Ihmisoikeusliitto) kirjoittamaa lausuntoa, kirjallinen aineisto sukupuolenkorjausprosessista, sekä translaki ja siihen liitetty asetus (1053/2002). Aineiston analyysimenetelmänä käytettiin laadullista sisällönanalyysia ja teemoittelua. Aineistoa vertailtiin toiminnallisen oikeudenmukaisuuden mallin (Townsend & Wilcock 2004) teoriaan, jolloin analyysia tehtiin tunnistuen aineistosta viitteitä toiminnallisesta epäoikeudenmukaisuudesta.</p> <p>Teemoittelun tuloksena tunnistettiin viisi teemaa: sterilisaatiopakko, täysi-ikäisyyden vaade, juridisen sukupuolen riippuvuus lääketieteellisestä prosessista, syrjintä ja kaksisukupuolijärjestelmä. Ne luokiteltiin ilmentävän kolmea toiminnallisen epäoikeudenmukaisuuden muotoa: toiminnallista marginalisaatiota, deprivatiota ja vieraantumista.</p> <p>Toiminnallisten epäoikeudenmukaisuuksien ilmenemisen voitiin aineiston perusteella todeta johtuvan nykyisestä translaista sekä länsimaiselle yhteiskunnalle tyypillisestä kaksisukupuolijärjestelmästä, mitkä rajoittavat transsukupuolisten toiminnan mahdollisuuksia jättäessään huomioimatta sukupuolen ominaisuuden.</p>		
Avainsanat Transsukupuolisuus, toiminnallinen oikeudenmukaisuus, toiminnalliset oikeudet, laadullinen tutkimus, vertaileva tutkimus		
Muut tiedot		

Author(s) Kempainen, Hannele	Type of publication Bachelor's thesis	Date March 2019
	Number of pages 56	Language of publication: Finnish
		Permission for web publication: x
Title of publication Occupational Rights of Transgender People in Finland		
Degree programme Occupational Therapy		
Supervisor(s) Kuukkanen, Tiina; Kantanen, Mari		
Assigned by		
<p>Abstract</p> <p>The Transgender Act (563/2002) has caused public debate in Finland and abroad for many years. Still, the influences of the law on the occupations of transgender people have not been studied before. The aim of the study was to examine whether transgender people in Finland experienced occupational injustice. The objects of the study were to introduce the perspective of occupational sciences to this long-lasting debate in Finland.</p> <p>The study has a qualitative research approach. The research method was a theory-based comparative study. The data selected for the study included five statements from three Finnish human rights organizations (Seta, Trasek and Ihmisoikeusliitto), data about the gender reassignment process provided by Trasek and Seta's Transgender Support Center (Transtukipiste), the Transgender Act and the Trans Degree (1053/2002). The data analysis method used was a thematic analysis. The data was compared with the model of occupational justice (Townsend & Wilcock 2004) in order to recognize whether there were indications of occupational injustice in the data.</p> <p>The thematic analysis highlighted five themes: (1) forced sterilization, (2) demand of maturity, (3) the dependency of the legal gender recognition process on a medical process, (4) discrimination and (5) the binary gender system. The comparison of the data with the theory suggested that transgender people experienced occupational marginalization, deprivation and alienation in Finland.</p> <p>The findings suggested that the occupational injustice experienced by transgender people could be a result of the criteria of legal gender recognition laid down in the Transgender Act and the binary gender system, both of which do not take gender diversity into account.</p>		
Keywords (subjects) Transsexual, transgender, occupational justice, occupational rights, qualitative research, comparative study		
Miscellaneous		

Sisältö

1	Johdanto	3
2	Transsukupuolisuus	5
2.1	Sukupuolen moninaisuus	5
2.2	Transsukupuolisuus	7
3	Transsukupuoliset terveydenhuollon asiakkaina.....	9
4	Toiminnallinen oikeudenmukaisuus	12
5	Tutkimuksen tarkoitus, tavoite ja tutkimuskysymykset	17
6	Tutkimuksen toteutus.....	18
6.1	Vertaileva tutkimus	18
6.2	Aineiston keruu ja valinta	19
6.3	Aineiston analysointi.....	22
7	Tutkimuksen tulokset	25
7.1	Toiminnallinen marginalisaatio	26
7.2	Toiminnallinen deprivatio.....	29
7.3	Toiminnallinen vieraantuminen.....	32
7.4	Toiminnallinen epätasapaino.....	33
7.5	Johtopäätökset	34
8	Pohdinta.....	35
8.1	Toimintaterapian rooli sukupuoliristiriidan hoidossa	42
8.2	Tutkimuksen luotettavuuden arviointi	43
8.3	Tulevaisuuden tutkimuksen tarpeet.....	44
	Lähteet	45
	Liitteet.....	53

Kuviot

Kuvio 1. Sukupuolen moninaisuus.	7
Kuvio 2. Tutkimuksen toteutus.	18
Kuvio 3. Aineistosta tunnistetut sosiaalisen eksklusion muodot.	25
Kuvio 4. Tutkimuksen tulokset yhteiskunta-, laki- ja yksilötasoilla.	36

Taulukot

Taulukko 1. Transsukupuolisuuden diagnostiset kriteerit (Kärnä 2017)	9
Taulukko 2. Toiminnalliset oikeudet (Townsend & Wilcock 2004, 80-83; Hautala ym. 2011, 18)	14
Taulukko 3. Tutkimukseen mukaan valittu aineisto.	20
Taulukko 4. Esimerkki teemoittelutaulukosta.....	23
Taulukko 5. Sisällönanalyysissa tunnistetut aiheteemat.....	24

1 Johdanto

Toimintaterapian yksi oleellinen näkökulma on jokaisen yhdenvertainen oikeus toimintaan. Mahdollisuudella osallistua vaihtelevaan ja itselleen mielekkääseen toimintaan on vaikutus ihmisen kokonaisvaltaiseen terveyteen (Durocher, Gibson & Rappolt 2014, 418). Sen lisäksi, että toimintaterapeuttien keskeinen osaamisalue on toiminnan terapeuttinen käyttö, on heidän yksi päämääränsä myös varmistaa toiminnallisen oikeudenmukaisuuden toteutuminen yhteiskunnassa (Hautala, Hämäläinen, Mäkelä & Rusi-Pyykkönen 2011, 14). Toimintaterapeuteilla on siis toiminnan terapeuttisen käytön lisäksi tärkeä yhteiskunnallinen rooli, mikä korostuu tässä tutkimuksessa ja siitä tehtävässä opinnäytetyössä.

Kaksisukupuolijärjestelmän sisällä elää ihmisiä, jotka eivät koe kuuluvansa kumpaankaan järjestelmän määrittelemistä sukupuolista. Tämä aiheuttaa heille haasteita toimiessaan virallisissa instituutioissa, kuten terveyskeskuksessa, koulussa tai työpaikalla. Tällaisia haasteita ovat muun muassa vääräksi koettu juridinen sukupuoli, sukupuolen olettaminen tai sukupuolesta tai seksuaalisesta suuntautumisesta johtuva syrjintä, jopa väkivalta. (Divan, Cortez, Smelyanskaya & Keatley 2016, 1-2.)

Viime vuosien aikana keskustelu trans- ja muunsukupuolisten kokemuksista suomalaisessa terveydenhuollossa on kiihtynyt. Erityisesti on kommentoitu sitä, miten translaki rajoittaa transihmisten toiminnan mahdollisuuksia ja loukkaa heidän ihmisoikeuksiaan vaatimalla sterilisaatiopakkoa kaikilta sukupuoltaan korjaavilta. Transtutkittavien määrään kasvaessa vuosittain on herännyt kysymys, että riittävätkö kahden erikoistuneen klinikan tieto, taito ja aika tämän ilmiön käsittelemiseen (Mattila 2017). Sukupuolenkorjaus on haastava prosessi, mihin henkilö tarvitsee paljon psykososiaalista tukea ja on ehdotettu, että sukupuoli-identiteetin ongelmiin perehtyneitä hoitavia tahoja tarvittaisiin nykyistä enemmän (Mattila & Tinkanen 2015, 364).

Myös Suomessa erityisesti psykiatrisella puolella toimivat toimintaterapeutit kohtaavat työssään asiakkaita, joille oma koettu sukupuoli ei ole itsestään

selvä. Tällöin toimintaterapeutilla tulee olla riittävä tietämys sukupuolen moninaisuudesta sekä trans- ja muunsukupuolisuuden diagnostiikasta. Amerikassa, mistä myös toimintaterapian ammattiala on alun perin kotoisin, on selvitetty ja tutkittu toimintaterapian roolia transihmisten kokeman sukupuoliristiriidan arvioinnissa, kuntoutuksessa ja heidän yhteiskunnallisen asemansa parantamisessa. On todettu olevan näyttöä siitä, että toimintaterapeuteilla on työkentillään merkittävä rooli sukupuolivähemmistöihin kuuluvien asiakkaiden toimintakyvyn ja heidän toimintaympäristöjensä arvioinnissa, sekä heidän osallisuutensa ja toiminnallisuutensa mahdollistamisessa. (Murphy, Schaefer & Washington 2017, 51-52.)

Toiminnallisen oikeudenmukaisuuden malli tarjoaa toimintaterapeuteille linssin, joka edesauttaa heitä osallistumaan julkiseen kriittiseen keskusteluun. Tämän ”linssin” läpi voidaan tarkastella vähemmistöryhmiä, kuten sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä, jotka rutiinomaisesti kokevat arjessaan sosiaalista eksklusiota. (Nilsson & Townsend 2010, 57.) Kuitenkin transihmisten toiminnallisen oikeudenmukaisuuden toteutumista on tutkittu vähän, Suomessa ei lainkaan. Tiedonhakuja tehtäessä ei löydetty yhtäkään suomalaista opinnäytetyötä tai tutkimusartikkelia, joka olisi yhdistänyt asiakasryhmänä transsukupuoliset ja teoriana toiminnalliset oikeudet. Ulkomailta aiheesta tehdyissä tutkimuksissa (Divan ym. 2016; Meach 2017) on todettu, että transihmiset kokevat sosiaalista eksklusiota, erityisesti toiminnallista deprivatiota ja marginalisatiota. Tämä myös viittasi siihen, että tutkimusta aiheesta myös Suomessa tarvittaisiin.

Tutkimuksen puutteen vuoksi kirjallisuuskatsaus olisi ollut haastavaa toteuttaa, minkä vuoksi päädyttiin toteuttamaan teorialähtöinen vertaileva tutkimus, teoriapohjana toiminnallisen oikeudenmukaisuuden malli (Townsend & Wilcock 2004). Tutkimuksen tavoitteena oli tuoda toimintatieteellinen näkökulma jo pitkään kestäneeseen yhteiskunnalliseen keskusteluun. Tarkoituksena oli selvittää, ilmeneekö Suomessa transsukupuolisiin kohdistuvaa toiminnallista epäoikeudenmukaisuutta ja jos ilmenee, niin missä muodoissa.

2 Transsukupuolisuus

Teoriaa varten tehtiin laaja tiedonhaku (Liite 1). Suomalaista lääketieteellistä tutkimusta transihmisten arviointi- ja hoitokäytännöistä tai toimintaterapeutin roolista sukupuolenkorjausprosessissa ei myöskään ollut tiedonhakuja tehdessä tehty tai sitä ei ollut kirjoittajalle saatavilla. Joka tapauksessa tiedonhaussa löydettiin tietoa transsukupuolisuudesta, toiminnallisen oikeudenmukaisuuden viitekehyksestä ja toimintaterapian roolista sukupuoliristiriidan hoidossa. Näitä lähteitä hyödynnettiin opinnäytteen teoriaosuuden lisäksi tutkimustulosten analysoinnissa ja pohdinnassa. Tarkempi selvitys tiedonhausta on Liitteessä 1.

2.1 Sukupuolen moninaisuus

Perinteisesti sukupuoli on nähty biologiaan perustuen yksiselitteisenä kaksina-paisena ja pysyvänä ominaisuutena, mistä on olemassa kaksi toisensa poissulkevaa versiota: nainen ja mies. Nykykeskustelussa sukupuolella nähdään kuitenkin lähes aina sosiaalinen sekä biologinen ulottuvuus: sukupuoli, mihin ihminen syntyy, sekä ihmisen kokema ja sosiaalisesti ilmaisema sukupuoli – mies, nainen tai jokin muu. (Aarnipuu 2008, 13, 64-65; Sukupuolen moninaisuus 2018). Biologinen sukupuoli on yleisesti määritetty kaksijakoisena, vaikka sukupuoleen liitetyt biologiset tunnusmerkit ovat todellisuudessa myös moninaiset (Sukupuoli 2018). Esimerkiksi intersukupuolisuuden käsitteellä kuvataan ihmisiä, joiden sukupuolta määrittävät fyysiset tekijät eivät ole mies- tai naistyyppilliset (Tuovinen, Stålström, Nissinen & Hentilä 2011, 331). Sosiaalisen sukupuolen termillä viitataan niihin odotuksiin, rooleihin ja merkityksiin, joita sukupuoleen liittyy. Perinteisesti myös sosiaalinen sukupuoli on määritelty kaksijakoisena, vaikka nykykeskustelussa jaon normatiivisuutta pidetään rajoittavana ja eriarvoisuutta ylläpitävänä. (Sukupuoli 2018.)

Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan ihmisen omaa kokemusta sukupuolestaan tai sukupuolettomuudestaan, sekä hänen tapaansa ilmaista sukupuoltaan (Sateenkaarisanasto 2016; Sukupuoli 2018). Sukupuoli-identiteetti on jokaiselle yksilöllinen. Useimpien ihmisten sukupuoli-identiteetti vastaa heidän

syntymässään määriteltyä sukupuoltaan. (Sukupuoli-identiteetti 2018.) Näitä ihmisiä kutsutaan termillä ”cis”, mikä kuvaa sitä, kuinka näiden henkilöiden sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu ovat heidän syntymässä määritellyn sukupuolen, miehen tai naisen, sekä siihen liitettyjen odotusten, mukaiset (Hlbtiq-sanasto 2016; Huuska 2014, 31).

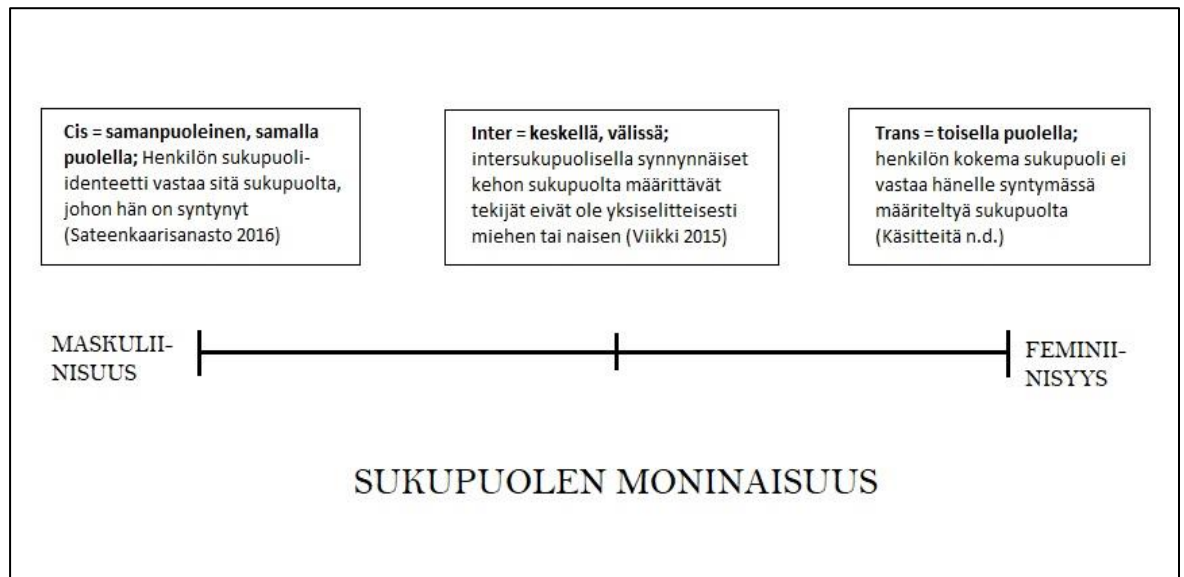
Sukupuolen monenlaisista variaatioista puhutaan usein kattokäsitteen **sukupuolivähemmistöt** avulla, millä tarkoitetaan laajasti ihmisiä, joiden biologisen ja sosiaalisen sukupuolen välillä on ristiriitaa sekä ihmisiä, joiden sukupuoli ei yksiselitteisesti ole mies tai nainen. (Aarnipuu 2008, 67.) Usein sukupuolivähemmistöllä tarkoitetaan siis transihmisiä, mikä on kattokäsite transsukupuolisille, transvestiiteille sekä muunsukupuolisille (Tuovinen ym. 2011, 332).

Muunsukupuolisella tarkoitetaan henkilöä, joka kokee, ettei kumpikaan binäärisukupuolista ole hänen sukupuoltaan kuvaava termi. Osa muunsukupuolisista kokee olevansa jotain kaksinapaisuuden väliltä, toiset taas jotain aivan muuta. (Käsitteitä n.d.) Näin tämä poikkeaa transsukupuolisista, jotka voivat kokea kuuluvansa toiseen binäärisistä sukupuolista. **Transvestiitti** erottuu muista transihmisistä siten, että he viihtyvät toiselle sukupuolelle tyypillisissä vaatteissa ja roolissa vain ajoittain. (Aarnipuu 2008, 72, 80.) Lisäksi sukupuoli-vähemmistöön voidaan lukea kuuluvan intersukupuoliset sekä monet muut sukupuolen eri variaatiot (Sukupuolen moninaisuus 2018).

Aarnipuu (2008, 67) esittää, että käsite ”sukupuolivähemmistö” voi joidenkin ihmisten mielestä kuulostaa arvolatautuneelta. Vähemmistöihin on helpompi suhtautua väheksyvästi ja pienten ihmisryhmien oikeudet jäävät usein helpommin ulos keskusteluista. Aarnipuu tuo esiin myös, kuinka kyseinen kattokäsite voi itseasiassa kattaa niin suuren määrän erilaisia sukupuolen variaatioita, että sen alla on todennäköisesti enemmistö kaikista ihmisistä. Joka tapauksessa on tärkeää muistaa, että laajan kattokäsitteen alle mahtuu moninainen ihmisjoukko, jotka elävät kaikenlaisissa elämäntilanteissa, eivätkä kaikki sukupuolen ilmenemismuodot mahdu jo olemassa olevien termien sisälle. (Aarnipuu 2008, 67-68.) Tästäkin syystä sen sijaan, että korostetaan sanaa sukupuolivähemmistö, on kehoitettu käyttämään termiä ”sukupuolen moninaisuus” kuvaamaan ihmisten sukupuolivariaatioita (Sukupuolen moninaisuus

2018). Kyseistä termiä käytetään tässä opinnäytteessä kuvaamaan sukupuolta moninaisena ilmiönä, johon kuuluu laaja kirjo erilaista sukupuolen kokemista ja kehon fyysisiä piirteitä (Huuska 2011, 222).

Sukupuolen moninaisuutta voidaan kuvata myös seuraavanlaisella kuviolla (Kuvio 1):

Kuvio 1. Sukupuolen moninaisuus.

2.2 Transsukupuolisuus

Sana ”*trans*” tarkoittaa latinankielessä ylitse siirtymistä tai toisella puolella olemista, ollen näin vastakohta sanalle ”*cis*”, mikä tarkoittaa ”samalla puolen”, ”tällä puolen” (Kuvio 1) (Aarnipuu 2008, 67; Sateenkaarisanasto 2016). Transsukupuolisuudeksi kutsutaan tilannetta, jossa henkilöllä on pitkäaikainen, vakaa ja jäsentynyt kokemus siitä, että hän kuuluu vastakkaiseen sukupuoleen, eikä siihen, johon hänet on syntymästään asti luokiteltu ja kasvatettu. Toisin sanoen itsensä transsukupuoliseksi kokevan henkilön biologinen sukupuoli ei täsmää hänen kokemansa sosiaalisen sukupuolen kanssa. (Kärnä 2017; Aarnipuu 2008, 72.) Heidän sukupuoli-identiteettinsä tai tapa ilmaista sukupuoltaan eroaa siitä, mitä heiltä syntymänsukupuolen perusteella sosiaalisesti odotetaan (Transsukupuolisuus n.d.).

Transsukupuolisen henkilön sukupuoli-identiteetti voi olla mies, nainen tai jokin muuta. Transsukupuoliselle ihmiselle on tärkeää, että hänet kohdataan oikeassa, kokemassaan sukupuolella. Transsukupuolinen ihminen voi korjauttaa kehoaan eri tavoin vastaamaan kokemaansa sukupuolta. Henkilö, joka ei korjaushoitojen jälkeen enää koe olevansa transsukupuolinen, voi kuvata itseään transtaustaiseksi mieheksi tai naiseksi. (Hlbtqiq-sanasto 2016.)

Transsukupuolisuudessa on kyse monimuotoisesta ilmiöstä, jolle ei ole löydetty, eikä todennäköisesti löydetä, vain yhtä selitystä. Asiantuntijat uskovat, että biologiset, sosiaaliset sekä kulttuuriset tekijät kaikki vaikuttavat yksilön kehitykseen transsukupuoliseksi tai transihmiseksi. (Transsukupuolisuus n.d.) Transsukupuolisuuden määrittelyyn ja transsanastoon vaikuttaa myös länsimainen kulttuuri (Towle & Morgan 2002, 469). Aiheesta tehdyt tutkimukset kuitenkin osoittavat, että ihmisen kehittyminen transsukupuoliseksi alkaa jo kohdusta. Swaab (2015, 69-72) esittää teoksessaan, kuinka hänen tutkijaryhmänsä sekä monet muut kansainväliset tutkijat ovat löytäneet vielä sukupuolenkorjaushoitoja saamattomien transihmisten aivoista vastakkaiselle sukupuolelle ominaisia rakenteita, mikä indikoi transsukupuolisuudella olevan myös biologista taustaa.

Epidemiologista tietoa transsukupuolisuuden esiintyvyydestä ei ole. Trans- ja muunsukupuolisten kokonaismäärää Suomessa tai muualla maailmassa on mahdotonta tietää, sillä sosiaaliset rajoitteet, pelko ja häpeä varjostavat monien sukupuolivähemmistöihin kuuluvien elämää (Kivistö n.d.). Kuitenkin vuonna 2003 voimaan tulleen lakiasetuksen sukupuolen muuttamiseen tähtäävän tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä (A 1053/2002) jälkeen lähetteiden määrä sukupuoli-identiteetin tutkimuksiin on vuosi vuodelta kasvanut, kasvaen edelleen vuosittain (Mattila 2017).

Opinnäytetyössä viitataan lääketieteellisiin teksteihin ja lakiteksteihin, joissa esiintyy transsukupuolista tarkoittaen termi transseksuaalinen. Tämä on vanha käänös englanninkielen sanasta *transsexual*. Koska transsukupuolisuudessa ei ole kysymys seksuaalisuuden variaatiosta, on seksuaalisuus- päätteinen käänös harhaanjohtava. (Aarnipuu 2008, 74-75-) Tästä syystä opinnäytetyössä on käytetty yleisen käsityksen mukaista transsukupuolinen -käsitettä.

3 Transsukupuoliset terveydenhuollon asiakkaina

Nykytiedon valossa transsukupuolisuutta pidetään lääketieteessä osana normaalia ihmisen ja luonnon moninaisuutta. (Kärnä 2017.) Tällä hetkellä transsukupuolisuus on Suomessa ja kansainvälisesti sairausluokiteltu ICD-10-tautiluokituksen (F64.0 transsukupuolisuus) mukaisesti sukupuoli-identiteetin häiriöksi, joka on luokiteltu mielenterveyshäiriöiden luokkaan aikuisiän persoonallisuus- ja käytöshäiriöihin. ICD-10:n mukaiset diagnostiset kriteerit on kuvattu tarkemmin Taulukossa 1. Osa asiantuntijoista toivoo diagnoosista luopumista, mutta diagnoosin ylläpitämistä on perusteltu sillä, että se edesauttaa sukupuoliristiriitaa kokevien terveydenhoidollisen avun saannin (Aarnipuu 2008, 74; Kärnä 2017.)

Taulukko 1. Transsukupuolisuuden diagnostiset kriteerit (Kärnä 2017)

Tavallisesti henkilöllä tunne oman anatomisen sukupuolen epämiellyttävyydestä.	
F64.0 Diagnostiset kriteerit (ICD-10)	A. Halu elää ja tulla hyväksytyksi vastakkaisen sukupuolen edustajana. Tavallisesti tähän liittyy toive saada kirurgista ja hormonaalista hoitoa oman ruumiin muuttamiseksi mahdollisimman samankaltaiseksi kuin toivottu sukupuoli.
	B. Transseksuaalisen identiteetin kokemus on kestänyt vähintään kaksi vuotta.
	C. Kyseessä ei ole muun mielenterveydenhäiriön, esimerkiksi skitsofrenian oire tai kromosomipoikkeavuus.

WHO julkaisi vuonna 2018 ICD-11-tautiluokituksen, jossa sukupuoliristiriita (*gender incongruence*) on siirretty mielenterveydenhäiriöiden luokasta seksuaaliterveyden luokkaan. Transsukupuolisuuden ja muunsukupuolisuuden diagnoosit on poistettu ICD 11-tautiluokituksesta kokonaan, ja niiden tilalle on tullut sukupuoliristiriidan diagnoosi. (ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics 2018.) Uuden tautiluokituksen käyttöönotto on hidasta, eikä sitä ole kansainvälisesti suunniteltu käyttöönotettavaksi vasta kuin vuonna 2022. Suomessa uutta ICD-11-luokitusta ei luultavasti oteta käyttöön vasta kun sote-uudistus

on valmis ja toiminnassa. (Pihlava 2018.) Koska Suomessa on edelleen käytössä ICD-10 mukainen tautiluokitus, niin käytetään tässä opinnäytteessä samaa luokitusta, kuitenkin huomioon ottaen uuden tautiluokituksen mukanaan tuomat muutokset.

Useimmiten transsukupuolisuus aiheuttaa henkilölle voimakkaan sukupuoliritiriidän tunteen (Aarnipuu 2008, 73). **Sukupuoliritiriidalla** tarkoitetaan ihmisen sukupuoli-identiteetin olevan ristiriidassa hänen syntymässä annetun juridisen sukupuolen kanssa (Transsukupuolisuus n.d.). Osa transsukupuolisista pärjää kehonsa kanssa hyvin, mutta kokee raskaaksi sen, kun hänet sosiaalisissa tilanteissa luokitellaan jatkuvasti väärin. Monille sukupuoliritiriidita aiheuttaa voimakasta psyykkistä kipua, kun väärältä tuntuvat kehon osat herättävät voimakasta ahdistusta. (Aarnipuu 2008, 72-73.) Tätä kutsutaan sukupuolidysforiaksi, millä yleisemmin tarkoitetaan sukupuoliritiriidän aiheuttamaa kokonaisvaltaista pahan olon tunnetta (Sateenkaarisanasto 2016). Siihen kuuluu äärimmäistä keholliseen ja sosiaaliseen sukupuoleen liittyvää ahdistuneisuuden tunnetta, mihin voi liittyä myös merkittävää psykososiaalisen toimintakyvyn laskemista (Huuska 2011, 223; Kärnä 2017).

Sukupuolidysforia helpottuu vain sukupuolenkorjaushoidoilla. Sukupuolen korjauksella tarkoitetaan niin lääketieteellisiä ja juridisia toimenpiteitä, joiden avulla näitä ahdistuksen tunteita pyritään auttamaan korjaamalla henkilön biologista sukupuolta vastaamaan paremmin hänen sukupuoli-identiteettiään. (Sukupuolenkorjaus n.d.; Aarnipuu 2008, 73; Karanki 2009, 1.) Laissa transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (L 563/2002), niin kutsutussa ”translaissa”, vaaditaan, että sukupuolensa juridisesti vahvistava henkilö:

1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa sekä siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön;

2) on täysi-ikäinen;

3) ei ole avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa; ja

4) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.

Transtutkimusten toteutus on lain (A 1053/2002) mukaisesti keskitetty Suomessa Helsingin yliopistollisen keskussairaalaan (HYKS) sukupuoli-identiteetin tutkimuspoliklinikalle sekä Tampereen yliopistollisen sairaalan (TAYS) trans-poliklinikalle (Kärnä 2017). Joitain sukupuoli-identiteetin tutkimuksia voidaan tehdä myös muissa kunnallisissa terveyspalveluissa, mutta vain näiden kahden erikoisyksikön antama diagnoosi kelpaa juridisen sukupuolen vahvistamiseen. (Sukupuolenkorjaushoito Suomessa n.d.)

Sukupuoli-identiteetin tutkimukset toteutetaan moniammatillisesti psykiatrin johdolla, ja tutkimuksissa käytetään psykiatrian ja psykologian yleisesti hyödynnettyjä menetelmiä (Kärnä 2017). Transsukupuolisuuden diagnoosi edellyttää oleellisten psykiatristen häiriöiden poissulkua, mihin tarvitaan psykiatrista erityisosaamista (Kärnä 2017; Taulukko 1). Erotusdiagnoosiin avulla voidaan todeta henkilön sukupuolenmuutoksen tarpeen johtuvan sukupuoliritiidistä, eikä mistään muusta. Lisäksi arvioidaan henkilön toimintakykyä ja voimavaroja käydä läpi toivotut sukupuolenkorjaushoidot. Diagnoosin saaminen kestää noin vuoden, joskus pidempään. Tämä siksi, että tutkimusjakson suosituspituus on tällä hetkellä vähintään puoli vuotta tai kauemmin. (Sukupuolenkorjaushoito Suomessa n.d.)

Jos sukupuoli-identiteetin tutkimusten päätteeksi henkilölle asetetaan transsukupuolisuusdiagnoosi (F 64.0), ja jos henkilö sitä toivoo, niin hänet ohjataan sukupuolenkorjaushoitoihin. Sukupuolenkorjaushoidot valitaan yksilöllisesti hoidon tavoitteiden ja kokonaistilanteen mukaan. (Kärnä 2017.) Monille hormonihoidot ovat prosessin tärkein osa, sillä oikean sukupuolen hormonit usein vahvistavat henkilön minäkuvaa ja parantaa ihmisen oloa kokonaisvaltaisesti. Kirurgia voi olla täysin toissijaista ja sukuelinkirurgian merkitys lähinnä symbolinen. Joillekin transsukupuolisille riittää pelkkä hormonihoido, eikä leikkaushoitoja tarvita. Toisaalta on myös ihmisiä, joille eivät sovi hormonihoidot tai he eivät halua niitä. Osa on tilanteeseensa ja kehoonsa muuten tyytyväinen, mutta kaipaavat vain juridisen sukupuolen muuttamista. (Aarnipuu 2008, 73-74.)

Diagnoosin saamisen jälkeen henkilö voi heti muuttaa nimensä itselleen sopivaksi Suomen nimilain (L 9.8.1985/694) mukaisesti. Nimen muutos lasketaan usein siksi hetkeksi, mistä niin kutsuttu ”tosielämäkoe” alkaa. Tosielämäkoe

on lakitekninen termi, millä tarkoitetaan aikaa, jolloin henkilö alkaa elämään sukupuoli-identiteettinsä mukaisessa sukupuoleessa niin pitkälle kuin hän haluaa ja pystyy. Kyse ei siis ole varsinaisesta ”testistä”, vaan sukupuolensa vahvistavan henkilön sosiaalisesta ”ulostulosta” työpaikallaan, perheelleen ja muulle sosiaaliselle ympäristölleen. (Sukupuolenkorjaushoito Suomessa n.d.; Mattila 2017.)

Kun translaissa säädetyt edellytykset täyttyvät, henkilö saa itse päättää sukupuolen vahvistamisen ajankohdan. Sukupuolen vahvistaminen juridisesti ei ole edellytys sukupuolenkorjaushoidoille. (Sukupuolenkorjaushoito Suomessa n.d.)

4 Toiminnallinen oikeudenmukaisuus

Perinteisesti toiminnallinen oikeudenmukaisuus on ajateltu kuuluvan osaksi sosiaalisen oikeudenmukaisuuden konseptia, sen johdannaiseksi tai sitä täydentäväksi osaksi. Tutkijat ovat väitelleet sosiaalisen oikeudenmukaisuuden painotuksista pitkään, mutta löytäneet yksimielisyyden siinä, että sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ytimessä on usko jokaisen ihmisen arvokkuuteen ja yksilönvapauteen. Oikeudenmukainen yhteiskunta on sellainen, missä kaikkia ihmisiä kohdellaan tasavertaisesti. Lisäksi kaikille yhteiskunnan jäsenille kuuluu yhdenmukainen osuus sosiaalisista resursseista. (Hocking 2017, 29.)

Toiminnallisen oikeudenmukaisuuden (*occupational justice*) teoria on kehittynyt sosiaalisen oikeudenmukaisuuden alta edelleen omaksi viitekehikseen, minkä kautta toimintaterapeutit sekä muut terveydenhuollon ammattilaiset voivat osallistua julkiseen keskusteluun toiminnallisista oikeuksista (Nils-son & Townsend 2010, 57). Konsepti on syntynyt Townsendin ajatuksesta yhdistää toimintaterapeutin ammattiin yhteiskunnallinen puoli, sekä Wilcockin viisistä toiminnallisesti oikeudenmukaisesta maailmasta, mitä julkinen sosiaali- ja terveydenhuolto tukisi (Hammel 2017, 48).

Toiminnallisessa oikeudenmukaisuudessa korostuu sosiaalisen oikeudenmukaisuuden periaatteiden lisäksi ajatus ihmisestä yksilönä, heidän erilaisuutensa ja heidän erilaiset tarpeensa. Erilaiset tarpeet ilmenevät vaihtelevana toiminnallisuutena, mikä muokkaa yksilön päivittäistä elämää. Ydinajatuksena on käsitys ihmisestä aktiivisena, autonomisena ja toiminnallisena olentona. (Townsend & Wilcock 2004, 79; Hammell 2017, 48.) Toiminnan mahdollistaminen on oleellinen osa toimintaterapeutin työn kuvaa, mikä tekee toiminnallisen oikeudenmukaisuuden toteutumisesta huolehtimisen osaksi toimintaterapiaa (Hammel 2015, 80; von Zansen 2016, 26). Toimintaterapeuttien tärkeänä tehtävä on edistää ihmisten hyvinvointia keskittymällä toiminnallisiin oikeuksiin ja henkilön toiminnan mahdollisuuksiin sen sijaan, että he keskittyisivät pelkästään henkilön kykyihin ja taitoihin (von Zansen 2016, 26-27; Hammel & Iwama 2012, 389-392).

Keskustelussa toiminnallisesta oikeudenmukaisuudesta on tärkeää erottaa keskenään termit toiminnallinen *oikeudenmukaisuus* ja toiminnalliset *oikeudet*. Oikeudenmukaisuudella tarkoitetaan reilua, kohtuullista ja mielekästä tapaa kohdella ihmisiä, ja että heitä koskevat päätökset on tehty huomioiden, että hyödyt ja haitat ovat jakautuneet mahdollisimman tasaväkisesti. Oikeudella tarkoitetaan henkilön saamia oikeutuksia yhteisönsä jäsenenä, jotain, minkä yhteiskunnan pitäisi turvata jokaiselle yksilölle. (Hammel 2017, 48, 50-52.) Toiminta voidaan käsittää oikeudeksi, sillä se on sosiaalisesti määriteltävissä, ja koska toiminnallinen epätasa-arvoisuus aiheuttaa yksilölle huomattavaa haittaa (Hocking 2017, 34). Toiminnallisten oikeuksien konseptin on esitetty olevan jopa tarkoituksenmukaisempi yhteiskunnan tarkastelun väline, kuin toiminnallisen oikeudenmukaisuuden konsepti (Hammel 2008, 62).

Ensimmäisen kerran toiminnallisen oikeudenmukaisuuden termi ja teoria määriteltiin Hammellin (2017, 48) mukaan Wilcockin (1998) toimesta yksilön, yhteisön ja poliittisen tietoisuuden, resurssien ja tasavertaisten mahdollisuuksien lisäämisenä, mikä edistäisi sosiaalista ja taloudellista muutosta. Tässä määritelmässä näkyy edelleen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulma siitä, että yhteiskunta voi vaikuttaa havaittuun epäoikeudenmukaisuuteen järjestäy-

tymällä uudelleen. Wilcockin (1998) mukaan näiden mahdollisuuksien lisääminen monipuolistaisi toiminnallisia mahdollisuuksia, joiden kautta yksilö voi saavuttaa oman potentiaalinsa ja kokea yleistä hyvinvointia. (Hammell 2017, 48; Hocking 2017, 33.) Townsend ja Wilcock määrittivät teoriaa edelleen 2004, erityisesti toiminnan näkökulmasta (Hautala ym. 2011,14).

Toiminnallista oikeudenmukaisuutta on sittemmin tutkittu ja määritelty useaan kertaan. Tässä opinnäytteessä käytetään Townsend & Wilcockin vuoden 2004 artikkelissaan määrittelemiä toiminnallisia oikeuksia ja epäoikeudenmukaisuuksien muotoja. He (2004, 80-83) esittävät toiminnallisen oikeudenmukaisuuden viitekehykseen kuuluvan neljä toiminnallista oikeutta, joista tässä opinnäytteessä käytetään Hautala ym. (2011, 18) esittämiä suomennoksia (Taulukko 2):

Taulukko 2. Toiminnalliset oikeudet (Townsend & Wilcock 2004, 80-83; Hautala ym. 2011, 18)

Toiminnallinen oikeus	Toiminnallinen epäoikeudenmukaisuus
Oikeus käyttää yksilöllistä ja ihmisryhmän itsemääräämisoikeutta tekemällä toiminnallisia valintoja	Toiminnallinen marginalisaatio
Oikeus osallistua terveyttään, kehitystään ja sosiaalista inklusiotaan edistävään toimintaan	Toiminnallinen deprivatio
Oikeus kokea toiminta merkityksellisenä ja rikastuttavana	Toiminnallinen vieraantuminen
Oikeus osallistua kohtuudella erilaisiin ja vaihteleviin toimintoihin omassa sosiaalisessa ympäristössään	Toiminnallinen epätasapaino

Toiminnalliseen oikeudenmukaisuuden toteutumiseen ei usein kiinnitetä huomiota vasta kuin silloin, kun huomataan viitteitä esiintyvistä toiminnallisesta epäoikeudenmukaisuudesta. Toiminnallisen oikeudenmukaisuuden viitekeh-

sessä toiminnallinen epäoikeudenmukaisuus on määritelty joidenkin ihmisryhmien rajoittuneempina mahdollisuuksina kokea toiminnallisia oikeuksia, vapauksia ja vastuuta heidän yhteiskunnalleen ominaisissa toiminnoissa, joko tarkoituksella tai tahattoman, yhteiskunnan rakenteista johtuvan sosiaalisen eksklusion kautta (Stadnyk, Townsend & Wilcock 2010, 338; Nilsson & Townsend 2010, 58). Townsend & Wilcock (2004, 80-83) esittivät artikkelissaan neljä sosiaalisen eksklusion muotoa, jotka ovat kytköksissä edellä mainittuihin toiminnallisiin oikeuksiin (Taulukko 2): toiminnallinen vieraantuminen, toiminnallinen deprivatio, toiminnallinen marginalisaatio ja toiminnallinen epätasapaino. Lisäksi Hocking (2017, 33) on esittänyt viidennen sosiaalisen eksklusion muodon, toiminnallisen apartheidin.

Toiminnallisen marginalisaation tilanteessa ihmisryhmältä on rajoitettu heidän mahdollisuuksiaan toiminnalliseen päätöksentekoon, estäen heitä kokeemasta autonomiaa. Tämä sosiaalisen eksklusion muoto liittyy ihmisen tarpeeseen saada tehdä päivittäisiä valintoja ja päätöksiä liittyen omaan toiminnallisuuteen ja osallisuuteen. Tämä on välttämätöntä ihmisen voimaantumisen kokemukselle. (Nilsson & Townsend 2010, 58; Townsend & Wilcock 2004, 81-82.) Sosiaaliset normit määrittävät yhteiskunnassa sitä, kuinka, milloin ja missä ihmisen tulisi osallistua toimintaan, kaventaen joidenkin yhteiskunnan jäsenien osallistumisen mahdollisuuksia (Hautala ym. 2011, 18-19). Toiminnallinen marginalisaatio on usein tunnistettu myös syrjintänä, kun tiettyä ihmisryhmää alennetaan systemaattisesti vähentämällä heidän toiminnallisia mahdollisuuksiansa ja resurssejaan, tai kun kyseinen ihmisryhmä on muilla tavoin havaittavissa vähemmän arvostetuksi (Hocking 2017, 33).

Toiminnallinen deprivatio kuvaa tilannetta, missä rajoittamalla ihmisryhmän tai yksilön vapautta vähennetään tämän osallistumisen mahdollisuuksia (Hautala ym. 2011, 17). Sosiaalinen eksklusio näyttäytyy ihmisryhmän estämisellä osallistumasta heille merkitykselliseen toimintaan eristetyissä olosuhteissa, esimerkiksi vankilassa, laitososuhteissa tai pakolaisleirillä (Stadnyk ym. 2010, 338; Nilsson & Townsend 2010, 58). Myös kulttuuriset arvot ja normit voivat olla pohjana yksilön toiminnallisen vapauden rajoittumiselle. Tästä

hyvä esimerkki ovat länsimaiselle yhteiskunnalle tyypilliset stereotyyppiset sukupuoliroolit. (Whiteford 2010, 315.) Toiminnallisten valintojen rajoittuminen näkyy muun muassa koulu- ja työelämässä, missä on erotettavissa työtehtävien sukupuolittuneisuus (Hautala ym. 2011, 18).

Toiminnallisessa vieraantumisessa sosiaalista eksklusiota tapahtuu, kun henkilön tai ihmisryhmän mahdollisuuksia kokea tämän hyvinvoinnille välttämättömiä mielekkäitä, arvostettuja ja rikastuttavia toimintoja rajataan (Nilsson & Townsend 2010, 58; Stadnyk ym. 2010, 339). Ihminen ei koe toimintaansa merkitykselliseksi tai elämänsä sisältöä rikastuttavaksi joutuessaan elämään olosuhteissa, jotka eivät tarjoa hänelle mahdollisuutta osallistua omaa identiteettiään vahvistaviin merkityksellisiin toimintoihin (Townsend & Wilcock 2004, 80). Tämä voi näkyä ulospäin aggressiivisina toimintoina, itsetuhoisena käytöksenä ja sosiaalisena levottomuutena. Vieraantumiseen kuuluu myös ulkopuolisuuden kokemus, ettei yksilöllä tai ihmisryhmällä ole paikkaa tai osallisuutta yhteiskunnassa tai yhteisössä. (Hocking 2017, 33; Hautala ym. 2011, 17.)

Toiminnallisella epätasapainolla tarkoitetaan tilannetta, missä jotain ihmisryhmää on rajoitettu niin, että toisilla ihmisillä on liian vähän tekemistä ja toisilla liian paljon tekemistä päivittäin sen sijaan, että jokainen yksilö saisi kokea osallisuutta siinä määrin, mikä edistäisi heidän hyvinvointiaan (Nilsson & Townsend 2010, 58). Tästä sosiaalisen eksklusion esiintymismuodosta käytetään usein esimerkkiä yhteiskunnassa usein vallitsevasta tilanteesta, missä toiset ihmisistä ovat alityöllistettyjä tai työttömiä, kun toiset ovat ylityöllistettyjä. Molemmissa tilanteissa on havaittavissa terveydellisiä haittoja yksilölle. (Hautala ym. 2011, 19; Hocking 2017, 33.)

Hocking (2017, 33) tuo esiin viidennen muunnelman toiminnallisesta epäoikeudenmukaisuudesta, mikä on Wilcock & Hocking (2015) mukaan nimetty **toiminnalliseksi apartheidiksi**. Tämä on äärimuoto toiminnallisesta epäoikeudenmukaisuudesta, missä vallassa olevan kulttuurin edustajat alentavat ja luovat stereotyyppisiä mielikuvia toisesta ihmisryhmästä, joka yleensä on vähemmistö kyseisessä kulttuurissa. Tällainen riisto ei aina ole tiedostettua,

vaan se voi johtua järjestelmästä ja sen toiminnasta. (Hautala ym. 2011, 19-20.)

Toiminnallista epäoikeudenmukaisuutta esiintyy sen seurauksena, kun yhteiskunnalliset ja kulttuuriset olosuhteet, käytännöt, lait sekä muut kirjoitetut ja kirjoittamattomat säädökset rajoittavat tiettyjen yksilöiden sekä ihmisryhmien mahdollisuuksia toimia ja osallistua (Nilsson & Townsend 2010, 58). Jotkut toiminnalliset epäoikeudenmukaisuudet ovat yhteiskunnan ja sen rakenteiden luomia, ja yhteiskunnan on mahdollista tehdä sosiaalista uudelleen järjestelyä saadakseen tilanteesta oikeudenmukaisemman (Hocking 2017, 30). Esiintyessään toiminnalliset epäoikeudenmukaisuudet aiheuttavat yhteiskunnalle myös taloudellista vahinkoa, kun se ei hyödynnä jokaisen yksilön toiminnallista potentiaalia, vaan luo sen sijaan heille terveydellistä rasitetta, tyytymättömyyttä ja levottomuutta, uhaten henkilön turvallisuuden tunnetta (Hocking 2017, 33).

5 Tutkimuksen tarkoitus, tavoite ja tutkimuskysymykset

Vertailevan tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, toteutuvatko transsukupuolisten toiminnalliset oikeudet tämän hetken Suomessa. Tutkimuksen tavoitteina oli tuoda toimintatieteellinen näkökulma jo kauan vallinneeseen yhteiskunnalliseen keskusteluun, sekä vahvistaa samalla suomalaista toimintaterapian tutkimusta ja käsitteistöä.

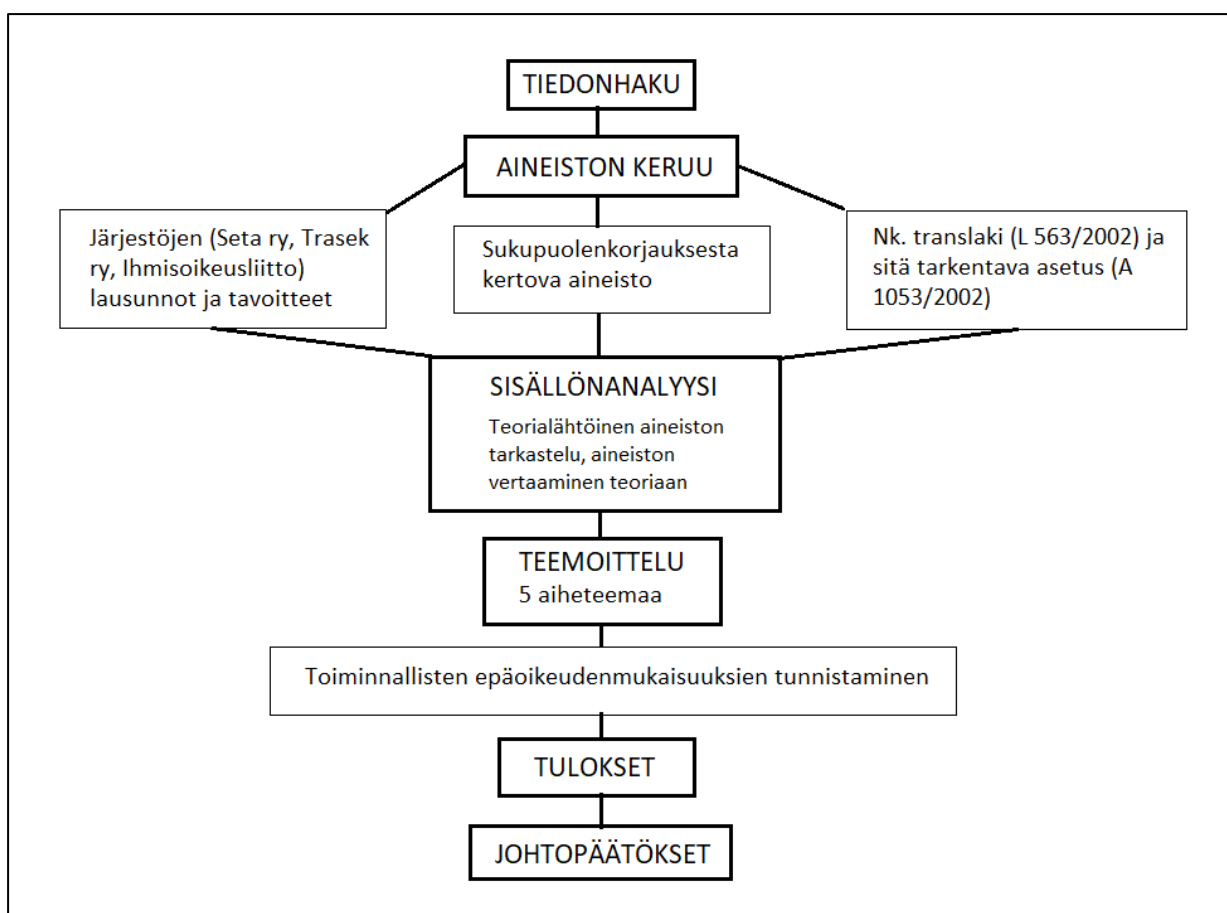
Tutkimuskysymyksinä käytettiin seuraavia:

- 1) Näkyykö tutkimusaineistossa transsukupuolisiin kohdistuvan toiminnallista epäoikeudenmukaisuutta Suomessa?
- 2) Jos kyllä, niin mitä toiminnallisen epäoikeudenmukaisuuden muotoja aineistossa ilmenee, ja miten ne ilmenevät?

6 Tutkimuksen toteutus

6.1 Vertaileva tutkimus

Tutkimus oli teorialähtöinen vertaileva tutkimus. Vertailevalla tutkimuksella tarkoitetaan tutkimusstrategiaa, jossa hahmotetaan sosiaalisten yksiköiden tai valittujen tapausten välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä (Vertaileva tutkimus 2015). Se soveltuu erityisesti uutta aluetta kartoittavaan tutkimukseen, ja on perinteisesti sosiologian tutkimuksessa, mutta myös oikeustieteissä hyödynnetty tutkimusmenetelmä. Vertailevan tutkimuksen päämääränä on selittää ja tutkia ilmiötä sekä sen vaihteluita yleisellä yhteiskunnallisella tasolla. (Kekkonen 2008, 32-33; Melin 2005, 54.)

Kuvio 2. Tutkimuksen toteutus.

Perinteisesti vertailevaa tutkimusta on käytetty kansainvälisesti kulttuurien väliseen ja eri historiallisia aikoja käsittelevän tutkimuksen toteutukseen (Melin 2005, 53). Vertailevan tutkimuksen asetelmaa voidaan käyttää myös muilla keinoin kuin vain kansainvälisesti, kuten kansallisella- ja mikrotasolla, ja vertailuja voidaan tehdä monin eri tavoin. Ei siis ole olemassa vain yhtä ainoa tapaa tehdä vertailevaa tutkimusta. (Arminen & Alapuro 2004, 10,18; Kekkonen 2008; 33).

Teoriapohjaltaan vertaileva tutkimus on sopiva toiminnallisen oikeudenmukaisuuden teorian kanssa, millä myös on pohja sosiaalitieteissä (Hautala ym. 2011, 16). Tutkimuksessa tarkasteltiin ja vertailtiin samanaikaisia ja samassa kansallisessa ympäristössä esiintyviä ilmiöitä – sukupuolen vahvistamisen käytäntöjä ja tästä herännyttä kritiikkiä – teorialähtöisestä näkökulmasta (Kekkonen 2008, 33; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006a). Tutkimusta ei ollut aikataulu- ja käytännön syistä mahdollista toteuttaa itse ilmiöitä havainnoiden, esimerkiksi seuraamalla sukupuoli-identiteetin tutkimuksia tai transsukupuolisia haastatteleamalla, joten tutkimuksessa tarkasteltiin ja analysoitiin kirjallisia aineistoja sukupuolenkorjausprosessista Suomessa, nk. translakia ja siihen liitettyä asetusta transsukupuolisten hoidon järjestämisestä, sekä ihmisoi-keus- ja potilasjärjestöjen lausuntoja, joissa oli tuotu esiin transsukupuolisten oikeuksien toteutumisen ongelmakohdat Suomessa (Kuvio 2). Näitä aineistoja vertailtiin toiminnallisen oikeudenmukaisuuden mallin tarjoaman teorian pohjalta tarkastellen, jos aineistossa ilmenee transsukupuolisiin kohdistuvaa toiminnallista epäoikeudenmukaisuutta.

6.2 Aineiston keruu ja valinta

Tutkimuksen aluksi valittiin vertailun kohteeksi tulevat aineistot (Taulukko 3). Tehdyssä tiedonhaussa (Liite 1) ei löytynyt tutkimusartikkeleita transsukupuolisten hoidosta Suomessa tai ne eivät olleet kirjoittajalle saatavilla. Aineistoja sukupuolenkorjausprosessista Suomessa ja järjestöjen kannanotoista etsittiin Google-hakukoneen kautta hakusanoilla translaki, sukupuolenkorjausprosessi, sukupuolenkorjaus. Tätä kautta löytyi potilasjärjestö Trasek ry:n laaja

www-sivu sukupuolenkorjauksesta Suomessa (Sukupuolenkorjaus n.d.). Lisäksi aineiston etsinnässä hyödynnettiin Seta ry:n ylläpitämän osaamiskeskuksen, Transtukupisteen, www-sivuja, mistä myös löytyi laaja selvitys sukupuolenkorjausprosessista Suomessa (Sukupuolenkorjaushoito Suomessa n.d.).

Taulukko 3. Tutkimukseen mukaan valittu aineisto.

Aineisto
<p>Järjestöjen lausunnot ja tiedotteet</p> <ul style="list-style-type: none"> • Setan www-sivuilleen kirjoittamat vaatimukset translain muutoksista (Translaki n.d.) • Kuuluu kaikille-kampanjan tavoitteet (Tavoitteemme n.d.; Itsemääräämisoikeus n.d.; Sterilisaatiopakko n.d.; Ikäraja n.d.) • Ihmisoikeusliiton kaksi lausuntoa (Aaltonen 2014; Mattila 2015) • Ihmisoikeusliiton, Setan, Trasekin ja Amnesty Internationalin tiedote (Ihmisoikeusjärjestöt: Suomen uudistettava translaki kiireellisesti 2014)
<p>Sukupuolenkorjaus Suomessa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Transtukupiste.fi (Sukupuolenkorjaushoito Suomessa n.d.) • Trasekin www-sivuille kirjoittama tieto sukupuolenkorjauksesta (Sukupuolenkorjaus n.d.)
<p>Lait</p> <ul style="list-style-type: none"> • L 563/2002 Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta • A 1053/2002 Sosiaali- ja terveysministeriön asetus sukupuolen muuttamiseen tähtävään tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä sekä lääketieteellisestä selvityksestä transseksuaalin sukupuolen vahvistamista varten

Ihmisoikeus- ja potilasjärjestöjen laatimia lausuntoja ja toiminnalleen asettamia tavoitteita etsittiin Google-hakukoneen kautta ja suoraan järjestöjen www-sivuilta. Järjestöjen vaatimukset, käytäntöjä kuvaavat kirjalliset lähteet sekä sopivat lakitekstit valikoituivat sen mukaan, miten ne kuvailivat vertailun kohteena olevaa ilmiötä ja kuinka ne soveltuivat toiminnallisten oikeuksien vertailuun. Tarkastelun kohteeksi otettiin niiden järjestöjen lausunnot ja linjaukset, jotka olivat (a) suomalaisia, tai joiden toimintaan ja sopimukseen Suomi on maana sitoutunut, ja jotka (b) ovat antaneet lausunnon tai linjausehdotuksensa liittyen transsukupuolisten arviointiin ja hoitoon Suomessa. Tällaisia jär-

jestöjä ovat suomalaiset Ihmisoikeusliitto, Seta ry ja Trasek ry, sekä kansainvälinen yhteistyöjärjestö YK, jonka jäseneksi Suomi liittyi vuonna 1955 (Suomen YK-toiminnan historiaa 2016). Internethaulla ei löytynyt vertailukelpoista lausuntoa suoraan YK:lta, joten heidän lausuntoaan translain uudistamisesta ei saatu mukaan vertailuun.

Vaikka maailman suurin ihmisoikeusjärjestö Amnesty toimii myös Suomessa ja on muiden järjestöjen ohessa antanut vetoomuksen suomalaisen translain uudistamiseksi, on sen toiminta riippumatonta eikä Suomi siten ole sitoutunut sen toimintaan (Tietoa meistä n.d.). Se ei siis täyttänyt valintakriteerejä, eikä sen tuottamaa vetoomusta translain uudistamiseksi otettu mukaan tutkimukseen. Amnesty on kuitenkin mukana yhdessä aineistoon valitussa tiedotteessa (2014), jonka julkaisussa olivat mukana Amnesty Internationalin Suomen osaston lisäksi Ihmisoikeusliitto, Seta ry ja Trasek ry.

Sukupuolenkorjausprosessista kertovassa aineistossa sekä järjestöjen vaatimuksissa mainittiin useaan otteeseen Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta, eli nk. translaki (L 563/2002), ja siihen liitetty asetus ”Sosiaali- ja terveysministeriön asetus sukupuolen muuttumiseen tähtäävän tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä sekä lääketieteellisestä selvityksestä transseksuaalin sukupuolen vahvistamista varten” (A 1053/2002), joten ne päätettiin hakea Suomen sähköisestä säädöskokoelmasta Finlexistä ja liittää osaksi aineistoa. Tämä oli perusteltua myös toiminnallisen oikeudenmukaisuuden teorian kautta, jonka mukaan mahdolliset toiminnalliset epäoikeudenmukaisuudet toteutuvat usein yhteiskunnallisen järjestelmän ja säädösten kautta (Nilsson & Townsend 2010, 58). Lisäksi terveydenhuollon järjestämiseen ja potilaan oikeuksiin vaikuttavat useat muut lait, joita ei valittu osaksi aineistoa, sillä aineisto haluttiin pitää käytännöllisen kokoisena.

Oleellista oli, että tarkastelun ja vertailun kohteena olevat aineisto oli todettavissa jollain tavoin yhteismitallisiksi ja sen vuoksi vertailukelpoisiksi (Vertaileva tutkimus 2015). Tässä tutkimuksessa vertailukelpoisuuden mittarina toimi toiminnallisen oikeudenmukaisuuden teoriassa määritellyt toiminnalliset oikeudet. Jos dokumentista pystyttiin havainnoimaan toiminnallisia oikeuksia tai epäoikeudenmukaisuutta, luettiin se vertailukelpoiseksi. Tässä vaiheessa,

koska Trasekin toiminnalleen kirjaamista tavoitteista (Tavoitteet n.d.) ei voitu selkeästi havainnoida toiminnallisia oikeuksia, joten se luettiin pois aineistosta. Trasekin toiminnan tavoitteet tulivat kuitenkin edelleen esiin sen ja Setan yhteisen Kuuluu kaikille-kampanjan tavoitteissa (Tavoitteemme n.d.; Itsemääräämisoikeus n.d.; Sterilisaatiopakko n.d.; Ikäraja n.d.).

Suurin osa aineistosta oli alun perin pdf-tiedostoja tai löydettävissä vain www-sivuina, joten aineistot tulostettiin paperisiksi versioiksi yksityiskohtaista tarkastelua varten. Tämä tehtiin kopioimalla tekstit www-sivuilta word-dokumentteiksi, mitkä sitten tulostettiin. Näin kaikista aineistoista saatiin tyyliään samankaltaisia ja paremmin vertailukelpoisia. Aineistoa kertyi tällä menetelmällä järjestöjen lausunnoista ja tavoitteista 14 sivua, 16 sivua sukupuolenkorjausprosessista ja seitsemän sivua laeista.

6.3 Aineiston analysointi

Tutkimus oli teorialähtöinen, missä vertailun pohjana oli Townsend & Wilcock (2004, 80-83) artikkelissaan esittämät toiminnallisia oikeuksia vastaavien epäoikeudenmukaisuuksien (Taulukko 2) havainnointi. Tämä antoi mahdollisuuden tehdä tulkintoja laajasta aineistosta teoriaan pohjaten (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006a). Tärkeässä osassa oli juuri toiminnallisten epäoikeudenmukaisuuksien ilmenemisen havainnointi, sillä oikeudenmukaisuuksien toteutumattomuus todetaan usein epäoikeudenmukaisuuden havaitsemisen kautta (Wolf, Ripat, Davis, Becker & MacSwiggan 2010, 15). Tämä antoi analyysille ja teemoittelulle selkeäksi pohjaksi neljä teemaa: 1) toiminnallinen marginalisaatio, 2) toiminnallinen deprivatio, 3) toiminnallinen vieraantuminen ja 4) toiminnallinen epätasapaino, joiden ilmenemistä etsittiin aineistosta.

Aineiston käsittelyssä käytettiin menetelmänä laadullista sisällönanalyysia, eli tekstianalyysia, missä aineistoa tarkasteltiin etsien yhtäläisyyksiä ja eroja (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006b). Tässä käytettiin menetelmänä teemoittelua. Aineistoa tarkasteltiin siten, että sitä vertailtiin toiminnallisen oikeudenmukaisuuden teoriaan ja eriteltiin siitä sellaiset transsukupuolisten oikeuksien toteutumisen ongelmakohdat, jotka a) olivat tunnistettavissa toimin-

nallisten epäoikeudenmukaisuuksien kautta ja b) toistuivat useamman tai kaikkien järjestöjen lausunnoissa. Nämä tekijät mielessä pitäen aineistoa luettiin ja tarkasteltiin useaan kertaan, etsien toistuvia aiheita eli teemoja (Teemoittelu n.d.). Tähän tarkoitukseen käytettiin erivärisiä yliviivausmenetelmiä ja muistiinpanoja.

Toistuvista teemoista koostettiin teemoittelutaulukko (Taulukko 3), johon kerättiin suorina lainauksina viittauksia aiheiteemoihin aineistosta. Tämä teemoittelun vaihe toteutettiin tekstinkäsittelyohjelman avulla ”leikkaa-liimaa”-toiminnolla. Näin teemojen alle saatettiin kopioida myös sellaisia tekstin kohtia, jotka kuuluivat useamman kuin yhden teeman alle. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006c.) Yksityiskohtaisempaa tarkastelua varten suorista lainauksista, joita saattoi yhdenkin teeman kohdalla olla kymmeniä, kirjoitettiin pelkistys kuvaamaan aineistossa ilmenevän teeman piirteitä (Teemoittelu 2016; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006b).

Taulukko 4. Esimerkki teemoittelutaulukosta.

Lainaus aineistosta	Pelkistys	Toiminnallinen oikeus
STERILISAATIOPAKKO		
<p>”1§ Vahvistamisedellytykset -- 1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja--, --että hänet on steriloitu tai että hän on muusta syystä lisääntymiskyvytön; --” (563/2002)</p> <p>”Suomi on ainoa Pohjoismaa, joka vaatii sukupuoltaan korjaavalta sterilisaatiota. Tämä on räikeä ihmisoikeusloukkaus, josta Suomi on saanut lukuisia huomautuksia.” (Translaki n.d.)</p> <p>”Pakkosterilointiin ei liity sukupuolen korjaamisen näkökulmasta minkäänlaista lääketieteellistä perustetta.” (Sterilisaatiopakko n.d.)</p> <p>”—heikentää transsukupuolisten oikeutta ruumiilliseen koskemattomuuteen, perhe-elämään ja tasa-arvoon.” (Sterilisaatiopakko n.d.)</p>	<p>Translaissa on säädetty, että juridista sukupuolen vahvistamista hakevan täytyy todistaa olevansa lisääntymiskyvytön, mille ei ole lääketieteellisiä perusteita. Käytännössä lisääntymiskyvyttömyyden ehto on täyttynyt useilla heidän käytyään vuoden ajan hormonihoitoa. Sterilisaatiopakko on ulkomailta asti määritelty törkeäksi ihmisoikeusrikkomukseksi, mistä Suomi on saanut useita huomautuksia. Lisääntymiskyvyttömyyden vaade loukkaa transihmisen oikeutta perheeseen ja vanhemmuuteen sekä näihin liittyviin toimintoihin.</p>	<p>Aineistossa vaatimus sterilisaatiopakosta luopumisesta perusteltu itsemääräämisoikeudella, jolloin teema kuuluu toiminnallinen oikeus itsemääräämisoikeuteen ja oikeus tehdä toiminnallisia valintoja (toiminnallinen marginalisaatio).</p> <p>Kun lisääntymiskyvyttömyyttä mietitään ihmisen toiminnallisuuden kautta, voidaan lisääntymiskyky ja sitä kautta perheen perustaminen nähdä ihmisen arjen toimintona, mikä vaikuttaa hänen hyvinvointiinsa kokonaisvaltaisesti. Tällöin kyseinen teema on luokiteltavissa toiminnalliseksi oikeudeksi vaihtelevaan toimintaan (toiminnallinen deprivatio).</p>

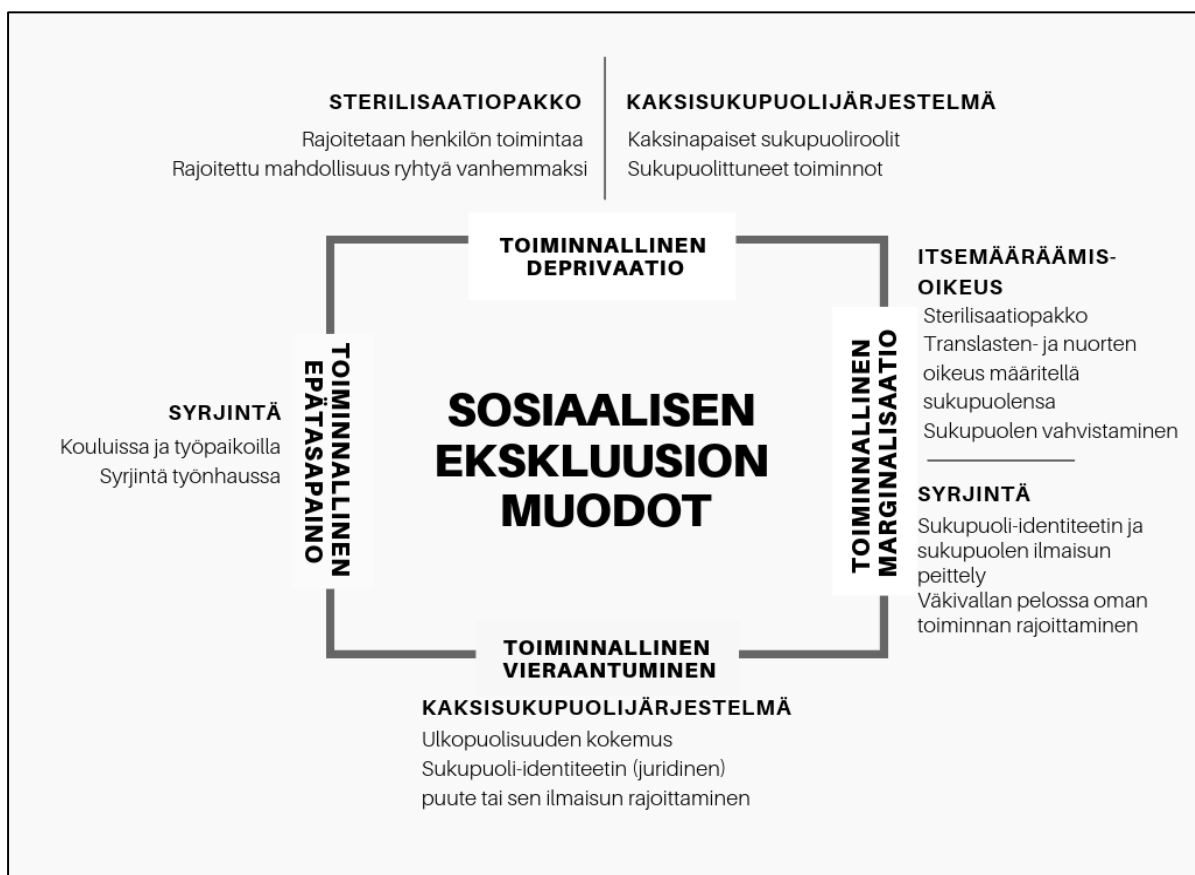
Vertailevan tutkimuksen näkökulma tuli esiin varsinaisesti tämän jälkeen, kun näitä sisällönanalyyseista saatuja aiheiteemoja verrattiin toiminnallisen oikeudenmukaisuuden teoriaan tunnistuen, mihin toiminnallisen epäoikeudenmukaisuuden muotoihin ne kuuluivat (Taulukot 4 ja 5). Tätä kautta ensimmäiset kolme aiheiteemaa tunnistettiin kuuluvan osaksi itsemääräämisoikeuden toteutumista, mikä on määritelty Townsend & Wilcock (2004,82) puolesta toiminnallisen marginalisaation sisälle. Samalla tavoin myös muista aiheiteemoista tunnistettiin, mihin sosiaalisen eksklusion muotoihin ne kuuluivat (Taulukko 5, teemat 1-4). Vaikka kaksisukupuolijärjestelmää ei mainittu aineistossa suoraan, niin siihen liittyviä viitteitä havaittiin aineistossa runsaasti, jolloin siitä muodostettiin viides (5*) aiheiteema.

Taulukko 5. Sisällönanalyyseissa tunnistetut aiheiteemat.

Sisällönanalyyseissä aineistosta löydettyt aiheiteemat (5)			
TEEMAT		SOSIAALISEN EKS- KLUUSION MUOTO	Toimintaa rajoittavat vaikutukset
1) Sterilisaatiopakko 2) Täysi-ikäisyyden vaade 3) Juridisen sukupuolen ja lääketieteellisen prosessin yhteys	ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS	TOIMINNALLINEN MARGINALISAATIO	Toiminnalliset valinnat; mahdollisuus vanhemmuuteen ja perheen perustamiseen; sukupuoli-identiteetin ilmaisu; translapsen ja -nuoren itsemääräämisoikeus omaan sukupuoleen
4) Syrjintä	SYRJINTÄ	TOIMINNALLINEN MARGINALISAATIO & EPÄTASAPAINO	Sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun peittäminen; väkivallan pelosta johtuva oman toiminnan rajoittaminen
5*) Kaksisukupuolijärjestelmä	KAKSISUKU-PUOLIJÄRJESTELMÄ	TOIMINNALLINEN DEPRIVAATIO	Sukupuolittuneet toiminnot; sukupuolitettujen vessat ja pukukopit, saunat ym.

7 Tutkimuksen tulokset

Tutkimuskysymyksinä oli, että näkyykö tutkimusaineistossa transsukupuolisiin kohdistuvan toiminnallista epäoikeudenmukaisuutta ja jos näin on, niin mitkä sosiaalisen eksklusion muodot ovat kyseessä ja miten ne ilmenevät? Tutkimusaineistosta tunnistettiin jossain määrin kaikki neljä toiminnallisen epäoikeudenmukaisuuden muotoa (Kuvio 3). Erityisesti aineistossa näkyivät toiminnallisen deprivaation ja toiminnallisen marginalisaation muodot, jotka ilmenivät muun muassa länsimaiselle yhteiskunnalle tyypillisen kaksisukupuolijärjestelmän vaikutuksina ja koettuna syrjintänä. Lisäksi kaksisukupuolijärjestelmän tunnistettiin aiheuttavan riskin transsukupuolisten toiminnalliselle vieraantumiselle.

Kuvio 3. Aineistosta tunnistetut sosiaalisen eksklusion muodot.

7.1 Toiminnallinen marginalisaatio

Itsemääräämisoikeus

Kun jokin ihmisryhmän toiminnallinen oikeus itsemääräämisoikeuteen ei toteudu, puhutaan toiminnallisesta marginalisaatiosta. Toiminnallisen oikeuden mukaisuuden mallin mukaan jokaisella ihmisellä on tarve itsemääräämisoikeuteen ja mahdollisuuksiin valita oma toimintansa. Yksilöillä sekä ihmisryhmillä on tarve saada tehdä suurempia ja pienempiä toiminnallisia valintoja saadakseen kokemuksen oman valinnanteon voimallisuudesta. Tällä tarkoitetaan sitä, että jokaisella on tarve ja oikeus valintoihin liittyen omaan osallisuuteensa ja vaihteleviin toimintoihin omassa arjessaan. (Townsend & Wilcock 2004, 81.)

Eniten tutkimusaineistossa toistuivat kolme ensimmäistä aiheeteemaa (Taulukko 5), mitkä kaikki liittyivät translaissa (L 563/2002) määrättyihin sukupuolen vahvistamisen vaatimuksiin: (1) sterilisaatiopakko, (2) täysi-ikäisyyden vaatimus ja (3) juridisen sukupuolen vahvistamisen riippuvuus lääketieteellisestä prosessista. Aineistossa järjestöt määrittivät nämä kolme aiheetta itsemääräämisoikeuden kysymyksiksi (Translaki n.d.; Itsemääräämisoikeus n.d.; Mattila 2015). Setan ja Trasekin Kuuluu kaikille-kampanjan tavoitteissa (Itsemääräämisoikeus n.d.) itsemääräämisoikeus määriteltiin tarkoittavan ”sitä, että ihmisen sukupuolen voi määrittellä vain juuri se ihminen, jota asia koskee”. Sen mukaan sukupuoli-identiteetti on itsemäärittelyasia, ja juridisen sukupuolen vahvistamisen tulisi onnistua yksinkertaisella, henkilön itse tekemällä ilmoituksella.

Aineiston mukaan Suomi on ainoa Pohjoismaa, joka vaatii juridista sukupuoltaan vahvistavilta henkilöiltä sterilisaatiota. Tästä Suomi on saanut ulkomailta, kuten YK:lta ja Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetulta, useita huomautuksia. (Translaki n.d.; Sterilisaatiopakko n.d.) Pakkosterilointiin ei liity aineiston mukaan lääketieteellistä perustetta (Sterilisaatiopakko n.d.). Aineiston mukaan käytännössä lisääntymiskyvyttömyyden ehto täyttyy useilla sukupuolen vahvistamista hakevilla jo sillä perusteella, että he ovat käyneet vuoden ajan hormonihoitoa. Kuitenkaan kaikki sukupuolenkorjausta hakevat eivät halua tai

pysty käyttämään hormoneita esimerkiksi terveyssyistä. Tällöin lisääntymiskyvyttömyyden ehto ei täyty, estäen sukupuolen juridisen vahvistamisen. (Sukupuolenkorjaus n.d.)

Sen lisäksi, että sterilisaation vaatimus rikkoo aineiston mukaan ihmisen oikeutta ruumiilliseen koskemattomuuteen ja tasa-arvoon, rikkoo se henkilön oikeutta päättää omasta lisääntymisestään (Translaki n.d.; Sterilisaatiopakko n.d.). Toiminnallisen marginalisaation ja itsemääräämisoikeuden kautta tämä voidaan nähdä siten, ettei sukupuolen vahvistamista hakevilla ole sterilisaatiopakon takia mahdollisuutta tehdä toiminnallista valintaa lisääntymisestään, vanhemmuudestaan ja perheen perustamisesta.

Aineistossa esitetään myös, kuinka translain täysi-ikäisyyden vaade on ongelmakohta translasten ja -nuorten itsemääräämisoikeuden toteutumisessa. Aineiston mukaan itsemääräämisoikeus kuuluu kaikenikäisille, myös lapsille ja nuorille, ja jo pieni lapsi voi määritellä oman sukupuolensa ja sukupuoli-identiteettinsä. (Tavoitteemme n.d.; Translaki n.d.; Ikäraja n.d.) Myös Townsend & Wilcock (2004, 72) toteavat toiminnallisen itsemääräämisoikeuden kuuluvan kaikille ihmisille kaikissa elämänvaiheissa, jolloin kysymys translasten ja nuorten itsemääräämisoikeudesta omaan sukupuoleen on myös toiminnallisen marginalisaation kysymys.

Aineiston mukaan moni transnuori joutuu jo varhaisessa vaiheessa kokemaan, kuinka väärä sukupuolimerkintä henkilöpapereissa hankaloittaa heidän elämänsä hyvin arkisissakin tilanteissa (Ikäraja n.d.). Tällaisia tilanteita voi esimerkiksi olla sukupuolitetuista koulun vessoista tai pukukopeista selviäminen, kun ei tiedä kumpaan – miesten vai naisten – tulisi mennä. Toisessa Ihmisoikeusliiton aineistoista (Aaltonen 2014) mainitaan myös Perusoikeusviraston selvitys vuodelta 2012, jonka mukaan kolmasosa kyselyyn vastanneista transnuorista oli kokenut syrjintää siksi, koska heidän henkilöllisyystodistuksensa ei vastannut heidän sukupuoli-identiteettiään. Väärä juridinen sukupuoli voi aineiston mukaan lisäksi vaikeuttaa transnuorten koulutukseen hakeutumista ja työnhakua, kun heidän juridinen sukupuolensa ei vastaa heidän sukupuoli-identiteetin ilmaisuaan (Ikärjaa n.d.).

Vetoamalla sukupuolen vahvistamista hakevien henkilöiden itsemääräämisoikeuteen on aineistossa perusteltu myös juridisen sukupuolen vahvistamisen ja lääketieteellisen prosessin erottamista toisistaan (Translaki n.d.; Itsemääräämisoikeus n.d.; Mattila 2015). Tällä viitataan translain (L 563/2002) kohtaan:

Henkilö vahvistetaan kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietolaissa (507/1993) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän:

1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa – –. (L 563/2002.)

Aineistossa kaikki järjestöt esittivät, että henkilön juridisen sukupuolen vahvistamisen tulisi perustua henkilön ilmoitukseen lääketieteellisten selvitysten sijasta. Järjestöjen mukaan transihmisten hoitojen tulisi keskittyä henkilön sukupuoliristiriidan hoitamiseen psykiatrisen arvioinnin ja sukupuolen juridisen vahvistamisen sijasta. (Translaki n.d.; Itsemääräämisoikeus n.d.; Ihmisoikeusjärjestöt: Suomen uudistettava translaki kiireellisesti 2014; Mattila 2015.)

Kaikki transsukupuoliset eivät toivo itselleen sukupuolenkorjaushoitoja, vaan osalle riittäisi pelkkä nimen ja henkilötunnuksen muuttaminen (Itsemääräämisoikeus n.d.). Vaatimus lääketieteellisestä prosessista ja psykiatrisesta arviosta sukupuolen vahvistamisen ehtoina aiheuttavat sen, että sukupuolensa vahvistamista hakevat henkilöt joutuvat odottamaan sukupuoli-identiteettinsä mukaista juridista sukupuolimerkintää pitkän ajan, joutuen samalla osallistumaan lääketieteellisiin selvityksiin, joita kaikki eivät koe edes itselleen tarpeellisiksi. (Itsemääräämisoikeus n.d.; Sukupuolenkorjaushoito Suomessa n.d.)

Syrjintä

Toiminnallinen marginalisaatio tunnistetaan usein myös syrjintänä. Tämä näytetään siinä, kun tietyn ihmisryhmän toiminnallisia mahdollisuuksia vähennetään, tai kun kyseinen ihmisryhmä on muilla tavoin havaittavissa vähemmän arvostetuksi yhteiskunnassaan. (Hocking 2017, 33.) Aineistossa tuli esiin transihmisten kokema syrjintä, mikä ei aineiston mukaan ole vain satunnaista tai rajoitu vain julkisiin tiloihin (Aaltonen 2014; Ikäraja n.d.).

Ihmisoikeusliiton lausunnossa mainitseman (Aaltonen 2014) Perusoikeusviraston selvityksen (2012) mukaan noin neljännes kyselyyn vastanneista transihmisistä oli kokenut syrjintää oppilaitoksissa. Yhtä suuri osa oli kokenut tulleet syrjityksi terveydenhuollossa tai sosiaalipalveluissa sukupuoli-identiteettinsä takia. (Aaltonen 2014; Ikäraja n.d.) Koettu syrjintä vaikuttaa transihmisten toiminnallisuuteen ja sukupuoli-identiteetin ilmaisuun rajoittavasti: ”Väkivalta ja syrjintä on yleistä ja moni päätyy peittelemään sukupuoli-identiteettiään tai sukupuolen ilmaisuaan” (Aaltonen 2014).

7.2 Toiminnallinen deprivatio

Osallistuminen vaihteleviin toimintoihin on ihmisen tarve päivittäin, miksi se mielletään osaksi toiminnallisia oikeuksia. Kun se ei toteudu, puhutaan toiminnallisesta deprivatiosta. Toiminnallinen deprivatio erottuu muusta hetkellisestä toiminnallisuuden rajoittumisesta, esimerkiksi ohimenevän terveydellisen syyn vuoksi, sillä, että se on pitkittynyttä ja jatkuvaa ihmiselle tarpeellisten ja merkityksellisten toimintojen estämisestä syistä, jotka eivät ole yksilön muutettavissa. (Townsend & Wilcock 2004, 81.)

Sterilisaatiopakko

Aineistossa perusteltiin luopumista translaissa määrätystä lisääntymiskyvyttömyysehdosta sukupuolen vahvistamiseksi yksilön itsemääräämisoikeudella, mitä käsiteltiin edellisessä luvussa osana toiminnallista marginalisaatiota. Kuitenkin sterilisaatiopakosta luopumista perusteltiin myös ihmisen perustavanlaatuisella oikeudella päättää omasta lisääntymisestään, sekä oikeudella perheen perustamiseen ja vanhemmuuteen. (Translaki n.d.; Tavoitteemme n.d.; Sterilisaatiopakko n.d.) Aineiston mukaan tällaisenaan translaki (L 563/2002) heikentää sukupuolen vahvistamista hakevien oikeuksia tasa-arvoon ja perheen perustamiseen, rajaten voimakkaasti heidän toiminnallisia mahdollisuuksiaan vanhemmuuteen ja perhe-elämään (Sterilisaatiopakko n.d.; Translaki n.d.). Toiminnallisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta tämä viittaa ihmisryhmän toiminnallisuuden ja yksilölle mielekkään toiminnan rajoittamiseen (Townsend & Wilcock 2004, 81).

Oman terveytensä ja sosiaalisen kuuluvuudentunteen vuoksi ihminen tarvitsee mahdollisuuksia kehittyä osallistumisen ja toiminnan kautta. Toimintaterapiassa ihmisen toiminnallisuus nähdään paljon laajempaan kokemuksena, kuin vain merkityksellisen työntekona. Mielekkään työn lisäksi ihmiselle merkittäviin toimintoihin kuuluu usein harrasteita, sosiaalisia suhteita, kuin myös sopivissa määrin vastuun kantamista ja lepoa. Monelle ihmiselle merkittävät toiminnot liittyvät myös parisuhteeseen tai perhe-elämään, toisista ihmisistä ja lemmeistä huolehtimiseen. (Occupational Therapy Practice Framework: Domain & Process 2014, 5.)

Suuri osa ihmiselle merkityksellisistä toiminnoista ovat liittyneitä toisiin ihmisiin joko niin, että toimintoja tehdään toisen ihmisen kanssa tai toiminnot kohdistuvat muihin. Monella ihmisellä arjen esimerkki tällaisesta toiminnasta on toisen hoivaaminen, kuten vanhemman ja lapsen välillä. Sen lisäksi, että toisen ihmisen hoivaaminen ja perheen arki ovat monelle yksilölle merkityksellisiä toimintoja, on perhe myös tärkeä osallisuuden, ihmisten välisen tuenannon ja saannin, sekä yksilöllisen voimaantumisen lähde. (Occupational Therapy Practice Framework: Domain & Process 2014, 6.) Joten kun sterilisaatiopakkoa ja sen seurauksia tarkastellaan sen kautta, miten se rajoittaa ihmisen mahdollisuuksien vaihtelevaan toimintaan läheisten ihmisten kanssa, ja mitkä ovat tämän seurauksia, voidaan rajoitetun oikeuden lisääntymiseen ja vanhemmuuteen ilmentävän toiminnallisen marginalisaation lisäksi toiminnallista deprivatiota.

Kaksisukupuolijärjestelmä

Vaikka aineistossa ei mainittu sitä suoraan nimeltä, oli yksi merkittävä transihmisten toiminnallisuutta rajoittava tekijä aineiston mukaan myös kaksisukupuolijärjestelmä. Irni (2011, 10-11) määrittelee kaksisukupuolijärjestelmän tarkoittavan väestötietojärjestelmästä säätävässä laissa (L 21.8.2009/661) määritettyä yhteiskunnan käytäntöä, jossa jokainen henkilö on nykyisessä lainsäädännössä ja palvelujärjestelmässä määritelty sosiaaliturvatunnuksen avulla joko mieheksi tai naiseksi, eikä muita vaihtoehtoja ole. Kuitenkin kaksisukupuolijärjestelmään kuuluvat myös ne kulttuuriset normit, arvot ja muut tekijät, jotka ylläpitävät käsitystä sukupuolen kaksinapaisuudesta ja stereotyyppisistä sukupuolirooleista (Aarnipuu 2008, 14-15).

Aineiston mukaan Suomessa tiedostetaan tällä hetkellä vain kaksi juridista sukupuoliä: mies ja nainen (Sukupuolenkorjaushoito Suomessa n.d.; Sukupuolenkorjaus n.d.). Viittauksia järjestelmän olemassaoloon ja sen ongelmallisuuteen transihmisten kannalta poimittiin muun muassa seuraavanlaisista lainauksista aineistossa:

Juridisia sukupuoliä on Suomessa tällä hetkellä vain kaksi. (Sukupuolenkorjaushoito Suomessa n.d.)

– – sukupuoliä korjausta säätelevän lain tulkinta, että oikeus omaksi koetun sukupuoliä juridiseen vahvistamiseen koskisi vain (binäärisiä) transsukupuolisia. (Sukupuolenkorjaushoito Suomessa n.d.)

Suomessa nimenmuutoksia säätelee nimilaki, joka vaatii nimien sukupuoliä mukaisuutta. (Sukupuolenkorjaus n.d.)

Monet ihmisen toiminnot koko tämän elämänsä ajan ovat sukupuoliäituneita. Sukupuoliä määrittää, millaiset toiminnalliset valinnat ovat uskonnollisesti ja kulttuurillisesti ihmiselle sopivia, ja millaista käytöstä häneltä odotetaan. (Whiteford 2010, 315.) Koska juridisia sukupuoliä tunnustetaan vain kaksi, rajaa se näiden ulkopuolelle jäävien ei-binääristen transsukupuolisten toiminnallisen osallistumisen mahdollisuuksia. Esimerkiksi sukupuoliänormittunut koulu-ympäristö rajaa ei-binääristen transnuorten osallistumista, kun kumpikaan sukupuoliäitetuista pukukopeista ei tunnu itselleen sopivalta. Ongelmia sukupuoliänormittuneissa ympäristöissä voi olla myös sukupuoliänsä korjanneilla. Esimerkiksi saunat, uiminen ja pukukopit voivat olla heille vaikeita leikkausarpien tai ”väärin” ulkoisten sukupuoliäelimien vuoksi. (Koivuranta 2018.)

Kaikki sukupuoliäitunut toiminta liikuntaharrasteista toimitiloihin ja käsityöryhmiin määrittää, mitä ihmisen tulisi ympäristön odotusten mukaan valita toiminnakseen (Lepistö 2010, 59; Berg 2010, 79). Kun sukupuoliänormitetussa koulu-ympäristössä ei oteta huomioon ei-binäärisen transnuoren tarpeita, joutuu tämä helposti pakotetuksi tekemään itselleen epämieluisia toiminnallisia valintoja. Kun henkilöt ovat sosiaalisesti painostettuja asettumaan stereotyyppiisiin sukupuoliärooleihin, kohdistuu heihin silloin toiminnallista deprivatiota (Whiteford 2010, 315).

7.3 Toiminnallinen vieraantuminen

Aineistossa oli viittauksia siihen, että kaksisukupuolijärjestelmä aiheuttaisi myös toiminnallista vieraantumista. Tämän Townsend & Wilcock (2004, 80) määrittävät olevan toistuvaa mukaan kuulumattomuuden ja eristäytymisen kokemusta sen lisäksi, että ihmisellä voi olla kokemus oman identiteetin puutteesta tai sen ilmaisemisen rajoittamisesta.

Aineiston mukaan sukupuoli-identiteetin tutkimusten lopussa diagnosoinnin tulokseksi voi tulla joko ei diagnoosia tai jompikumpi kahdesta sukupuoli-identiteetin häiriön diagnooseista: F64.0 (transsukupuolinen) tai F64.8 (muu sukupuoli-identiteetin häiriö). F64.8 diagnoosiin kuuluvat ”muunsukupuolisuus, transgender, gender fluid ja muut ei-binääriset sukupuoli-identiteetit”. (Sukupuolenkorjaushoito Suomessa n.d.) Aineistosta käy ilmi, miten saatu diagnoosi vaikuttaa henkilön mahdollisuuksiin saada joitain sukupuolenkorjaushoitoja tai hakea sukupuolen vahvistamista.

Kuten aikaisemmin on mainittu, sukupuolen korjausta sääteleviä lakeja tulkitaan Suomessa tällä hetkellä yleensä niin, että F64.8 diagnoosilla ei voida saada juridista sukupuolen vahvistamista eikä kaikkia sukupuolenkorjaushoitoja, mitä henkilö saattaa toivoa. Näillä tarkoitetaan aineiston mukaan yleensä kirurgisia toimenpiteitä ja sitä, ettei niitä voida saada julkisen terveydenhuollon piiristä. Tällöin henkilön, joka haluaa vahvistuttaa juridisen sukupuolensa ja/tai saada toivomiaan sukupuolenkorjaushoitoja, kannattaa hyväksyä F64.0 diagnoosi, vaikka tämä ei vastaisi henkilön omaa sukupuoli-identiteettiä. (Sukupuolenkorjaushoito Suomessa n.d.)

Aineistossa perustellaan juridisen sukupuolen vahvistamisen olevan yleensä vaikeampaa diagnoosilla F64.8, koska juridinen sukupuolen vahvistaminen koskee ”vain (binäärisiä) transsukupuolisia” (Sukupuolenkorjaushoito Suomessa n.d.). Tämä näkyy myös translakiin liitetyn asetuksen (A 1053/2002) artiklassa 6§, missä määritetään yhdeksi ehdoksi transsukupuolisen sukupuolen vahvistamiselle sen, että ”henkilö kokee pysyvästi kuuluvansa *vastakkaiseen* sukupuoleen”, jättäen huomiotta binääristen sukupuolten väliin asettuvat

sukupuoli-identiteetin kokemukset ja ilmaisumuodot. Jos ei-binäärisiä sukupuolen ilmaisumuotoja ei ole ”olemassa” järjestelmässä, miten näihin ihmisryhmiin itsensä identifioivat voivat kokea kuuluvansa osaksi tätä samaa järjestelmää?

Diagnosoinnilla, kuten myös sukupuolen vahvistamisella, on oma roolinsa määrittelemässä henkilön sukupuoli-identiteettiä ja sukupuolen ilmaisua. Aineiston mukaan, kun henkilön juridiseen järjestelmään merkitty sukupuoli vastaa tämän sukupuoli-identiteettiä, helpottaa se huomattavasti ihmisen arkea vähentäessään väärinsukupuolittamisen riskiä ja parantaessaan ihmisen kokonaisvaltaista hyvinvointia (Translaki n.d.; Ikäraja n.d.). Tähän ei kaikilla transsukupuolisilla, puhumattakaan muunsukupuolisista ja muista sukupuolen moninaisuuden variaatioista, ole tällä hetkellä tasa-arvoista mahdollisuutta, johtuen olettamuksesta sukupuolen kaksinapaisuudesta.

7.4 Toiminnallinen epätasapaino

Toiminnallinen epätasapaino mielletään usein kuvaamaan työllisyyden ja työn määrän jakautumista tasaisesti. Usein työn määrä on yhteiskunnassa jakautunut siten, että jotkut tekevät todella paljon – jopa liikaa – töitä, kun toiset eivät saa työpaikkaa lainkaan. (Townsend & Wilcock 2004, 80, 82.) Tarkasteluun valittu aineisto ei ollut omiaan tarkastelemaan transsukupuolisten toiminnallista oikeutta osallistua kohtuudella erilaisiin toimintoihin omassa sosiaalisessa ympäristössään. Valitussa aineistossa ei kommentoitu transsukupuolisten henkilöiden työllistymistä, joten tämän oikeuden tarkastelu kyseisen aineiston pohjalta olisi epätarkoituksenmukaista ja mahdollisesti myös harhaanjohtavaa.

Aineistossa tuotiin kuitenkin esiin transsukupuolisten henkilöiden kokema syrjintä työelämässä. Jo aiemmin mainitun Perusoikeusviraston selvityksen (2012) mukaan lähes viidennes vastanneista suomalaisista transihmisistä oli kokenut syrjintää työhaussa ja työpaikallaan. (Aaltonen 2014.) Tämän perusteella on vaikeaa lähteä arvioimaan toiminnallisen epätasapainon esiintymistä, mutta transihmisten kokema syrjintä työhaussa viittaisi siihen, että he voivat jäädä sukupuoli-identiteettinsä takia työllistymättä (Townsend & Wilcock 2004, 82).

7.5 Johtopäätökset

Tutkimusaineistoa tarkastelemalla ja analysoimalla löydettiin viitteitä siitä, että transsukupuolisiin kohdistuisi Suomessa toiminnallista epäoikeudenmukaisuutta: toiminnallista deprivatiota, marginalisaatiota ja vieraantumista. Näistä sosiaalisen eksklusion muodoista löytyi aineistossa useita viitteitä, näyttäytyen muun muassa transsukupuolisten itsemääräämisoikeuden puutteina, toiminnan rajaamisena ja syrjintänä. Aineistossa oli myös viitteitä transsukupuolisiin kohdistuvasta toiminnallisesta alitasapainosta, mutta niin vähän, ettei tästä voitu tehdä suurempia johtopäätöksiä.

Koska Suomessa sukupuolenkorjaushoitojen saamista, juridista sukupuolen vahvistamista ja näihin liittyviä vaatimuksia ohjaavat translaki (L 563/2002) ja siihen liitetty asetus (A 1053/2002), niin ei ole erikoista, että osa tunnistetuista sosiaalisen eksklusion muodoista voitiin jäljittää johtuvan näistä lakiasetuksista, erityisesti translaista. Ongelmallisimmat kohdat translaissa olivat aineiston mukaan toiminnallisten oikeuksien toteutumisen kannalta laissa esitetyt vaatimukset henkilölle, joka haluaa vahvistaa juridisen sukupuolensa: lisääntymiskyvyttömyys, täysi-ikäisyys ja lääkärinlausunnon saaminen omasta sukupuoli-identiteetistään.

Lakien lisäksi aineistosta tunnistettiin länsimaiselle yhteiskunnalle ominaisen kaksisukupuolijärjestelmän vaikuttavan transsukupuolisten toiminnan mahdollisuuksiin, aiheuttaen sekä toiminnallista deprivatiota, että riskin toiminnalliselle vieraantumiselle. Näitä havaintoja tukee myös toiminnallisen oikeudenmukaisuuden malli, jonka mukaan ihmisryhmään kohdistunut toiminnallinen epäoikeudenmukaisuus kaikissa muodoissaan on seurausta yhteiskuntarakenteista, jotka eivät tunnista ihmisen erilaisuutta (Townsend & Wilcock 2004, 82).

8 Pohdinta

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää toteutuvatko transsukupuolisten ihmisten toiminnalliset oikeudet Suomessa, vai kokevatko he toiminnallista epäoikeudenmukaisuutta. Tätä havainnoitiin tarkastelemalla, ilmenikö tutkimusaineistossa viitteitä toiminnallisen epäoikeudenmukaisuuden eri muodoista. Opinnäytteen aihe on tärkeä ja siinä tartuttiin hyvin ajankohtaiseen aiheeseen tuoden siihen uusi, toimintatieteellinen näkökulma. Lisäksi opinnäytteessä tuotiin esiin toiminnallisen oikeudenmukaisuuden mallia, joka on näyttäytynyt suhteellisen vähän suomalaisessa toimintaterapian tutkimuksessa ja toimintaterapian tutkinto-ohjelman opinnäytetöissä. Tämä vastasi tutkimuksen tavoitteeseen, mikä oli tuoda toimintatieteellinen näkökulma yhteiskunnalliseen keskusteluun transihmisten ihmisoikeuksien toteutumisesta vahvistaen samalla toimintaterapian tutkimusta ja käsitteistöä.

Tutkimuksen tuloksissa ilmeni viitteitä siitä, että transsukupuolisiin kohdistuisi nykypäivän Suomessa toiminnallista epäoikeudenmukaisuutta. Sosiaalisen eksklusion muodoista tuloksissa tunnistettiin transsukupuolisten kohtaavan toiminnallista marginalisaatiota, deprivatiota ja vieraantumista. Nämä näkyivät aineistossa transsukupuolisten kohtaamana syrjintänä, itsemääräämisoikeuden puutteina ja viitteinä heidän toiminnallisuutensa rajoittumisesta muun muassa kaksinapaisen sukupuolikäsityksen ja stereotyyppisten sukupuoliroolien takia. Tämä on samassa linjassa aikaisemman ulkomaalaisen tutkimuksen (Divan ym. 2016; Meach 2017) kanssa, joissa myös on todettu transsukupuolisten henkilöiden kokevan sosiaalista eksklusiota.

Wolf ym. (2010, 15) mukaan, kun jonkin ihmisryhmän toiminnan mahdollisuuksia tarkastellaan toiminnallisen oikeudenmukaisuuden lähtökohdista käsin, tarkoittaa se tämän ympäristön ja rakenteellisten systeemien havainnointia tunnistuen niitä esteitä, jotka rajoittavat tätä osallistumasta hyvinvointiaan ja elämänlaatuun edistävään toimintaan. Tutkimuksen tuloksissa näiksi rakenteelliseksi esteiksi tunnistettiin sukupuolen vahvistamista ja sukupuolenkorjausta määrittävät translaki (L 563/2002) ja siihen liitetty asetus (A 1053/2002), sekä länsimaiselle yhteiskunnalle tyypillinen kaksisukupuolijärjestelmä. Tulosten

perusteella kaksisukupuolijärjestelmän todettiin rajoittavan erityisesti ei-binääristen transsukupuolisten ja muunsukupuolisten toimintaa, kun suomalaisessa yhteiskunnassa ja järjestelmissä tunnustetaan vain kaksi sukupuolta – mies tai nainen (Kuvio 4). Yllä mainitut lait rajoittivat transsukupuolisten toimintaa suoraan esimerkiksi vaatimalla juridisen sukupuolen vahvistamista hakevalta lisääntymiskyvyttömyyttä, estäen oikeuden toiminnallisen valinnan tekemiseen omasta lisääntymisestään ja vanhemmuudestaan.

Kuvio 4. Tutkimuksen tulokset yhteiskunta-, laki- ja yksilötasoilla.

Tuloksissa todettiin kaksisukupuolijärjestelmän vaikuttavan transihmisten tilanteeseen siten, ettei yhteiskunnassamme tällä hetkellä tunnusteta muita kuin miehen ja naisen sukupuolet. Suomessa ei ole kuin kaksi juridista sukupuolta, jolloin ei-binäärisiä trans- ja muunsukupuolisia ei ole tulosten perusteella tunnustettu laissa tai yhteiskunnassa. Tällöin heillä voi olla haastavaa kokea olevansa osa yhteiskuntaamme. Se, ettei yksilöllä tai ihmisryhmällä ole tällaista ”paikkaa” yhteiskunnassa, tuo esiin riskin transsukupuolisten toiminnalliselle vieraantumiselle. (Hautala ym. 2011, 17.)

Lisäksi, kun henkilö joutuu ilman muita vaihtoehtoja osallistumaan toimintoihin, joita hän ei koe itselleen merkityksellisiksi, voi tämä kokea toiminnallista vieraantumista (Townsend & Wilcock (2004, 81). Tuloksissa tuli selvästi ilmi

vallitseva ajatus siitä, että juridinen sukupuolen vaihtaminen koskisi vain binäärisiä transsukupuolisia, aiheuttaen sen, että osa sukupuoltaan vaihtavista joutuu hyväksymään itselleen ”väärän” diagnoosin saadakseen haluamansa hoidot.

Sen lisäksi, etteivät kaikki diagnoosista tai iästään riippuen saa mahdollisuutta sukupuolensa vahvistamiseen, niin he, jotka saavat, joutuvat odottamaan jopa vuosia ja osallistumaan useisiin turhiksi kokemiinsa toimenpiteisiin sitä varten. Toiminnallisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta tällaiseen tilanteeseen joutuminen yhteiskunnassa vallitsevien olosuhteiden takia voidaan todeta olevan vähintäänkin kyseenalaista, ja loukkaavan tähän ihmisryhmään kuuluvien yksilöiden itsemääräämisoikeutta. Kaksisukupuolijärjestelmän vaikutukset eivät siis ole puhtaasti luokiteltavissa vain toiminnalliseen vieraantumiseen ja deprivatioon, vaan sen vaikutusten voidaan olettaa olevan laajemmat kuin mitä tässä tutkimuksessa saatettiin havaita.

Länsimaisissa yhteiskunnassa ja kulttuurissa lakien ja säädösten lisäksi myös lääketieteellä on suuri vaikutus kaksisukupuolijärjestelmän ylläpitämiseen. Aarnipuu (2008, 107) toteaa, ettei lääketiede ole vain neutraalia sairauksien tutkimista ja parantamista, vaan sen nimissä käytävät keskustelut ja sen käytännöt ylläpitävät myös muita yhteiskunnan rakenteita, kuten sukupuolijärjestelmää. Lääketieteessä on jo kauan tiedetty, ettei sukupuolia ole vain kaksi. Ei edes, vaikka ihmistä tarkasteltaisiin vain biologisten ominaisuuksien perusteella. Hyvä esimerkki tästä ovat intersukupuoliset, joita ei kromosomien, sisäisten tai ulkoisten sukupuolielinten perusteella voida luokitella suoraan miehiin eikä naisiin. Kuitenkin lääketieteellisiä keskusteluja hallitsee edelleen käsitys miehestä ja naisesta kahtena toisensa poissulkevana sukupuolena. Muut sukupuolen variaatiot nähdään poikkeuksena säännöstä, sairauksina, jotka täytyy pyrkiä normalisoimaan. (Aarnipuu 2008, 121-122.) Herää kysymys: miksi suomalainen lääketiedeyhteisö pitää yhä yllä kaksisukupuolijärjestelmän mukaista käsitystä transsukupuolisuudesta sairautena, vaikka lääketieteen sisällä tiedetään jo paremmin?

Lääketieteen ja yhteiskunnan suhde on vastavuoroinen: lääketiede pitää yllä kaksisukupuolijärjestelmää vaikuttaen ei-binääristen transsukupuolisten hoitoon samalla, kun translaki ja siihen liitetty asetus määrittelevät tarkastikin sukupuolenkorjaushoitoihin kuuluvia käytäntöjä. Kaksisukupuolijärjestelmää on sen perustavanlaatuisen rakenteen takia vaikeaa lähteä kokonaan muuttamaan. Sen sijaan yhteiskunta voi vaikuttaa lainsäädännöllä ja rakenteellisilla muutoksilla yksilön tai ihmisryhmän toiminnallisten oikeuksien toteutumiseen (Hocking 2017, 30). Tulosten mukaan tämän muutoksen oleellisin lähtökohta juuri nyt on translaki.

Suomalaiset ja ulkomaiset järjestöt ovat ajaneet suomalaisen translain kokonaisuudistusta jo useita vuosia. Ensimmäisen kerran järjestöt ajoivat translain uudistamisen osaksi hallitusohjelmaa 2012. Lain uudistamiselle perustettiin työryhmä, joka sai aikaan lakiesitysluonnoksen 2014. Tällöin vaihtui vaalikausi, miksi translain uudistus keskeytyi, eikä sitä ole enää sen jälkeen nostettu seuraaviin vaaliohjelmiin. (Translain lyhyt historia n.d.) Näin myös, vaikka Suomi on saanut ulkomailta useita huomautuksia translain ihmisoikeuksia perustavalla tavalla rikkovasta luonteesta. Translain uudistaminen parantaisi Suomen mainetta ”tasa-arvon mallimaana” myös ulkomailla (Ihmisoikeusjärjestöt: Suomen uudistettava translaki kiireellisesti 2014).

Toiminnalliset epäoikeudenmukaisuudet aiheuttavat esiintyessään yhteiskunnalle myös taloudellista vahinkoa, kun se ei hyödynnä kaikkien siihen kuuluvien yksilöiden toiminnallista potentiaalia (Hocking 2017, 33). Esimerkiksi tällä hetkellä Suomessa ei puututa siihen, että erään ihmisryhmän lisääntymiskykyä rajoitetaan laissa ilman perusteltua syytä samalla, kun suomalaisten syntyvyys laskee (Syntyvyys pienentynyt kaikissa koulutusryhmissä 2018). Translain muuttaminen oikeudenmukaisemmaksi parantaisi luultavasti myös trans- ja muunsukupuolisten asemaa niin, että heidän potentiaaliaan voitaisiin hyödyntää myös työelämässä.

Aikaisemmin translain muutostyötä tekemään lähteneen työryhmän tavoitteina olivat muun muassa translain lisääntymiskyvyttömyyden vaatimuksesta luopuminen, itsemääräämisoikeus sukupuoleen ja 18-vuoden ikärajan ”kriittinen tar-

kastelu” (Translain lyhyt historia n.d.). Nämä ovat kaikki samoja tavoitteita järjestöjen tutkimusaineistossa esittämien vaateiden kanssa. Järjestöt (Ikäraja n.d.; Itsemäärättyoikeus n.d.; Sterilisaatiopakko n.d.; Translaki n.d.; Mattila 2015) toivat aineistossa esiin useita muutosehdotuksia translakiin, mutta seuraavat tulivat esiin kaikista selkeimmin:

- 1) juridisen sukupuolen on muututtava itsemäärättyasiaksi ja olla vaihdettavissa pelkällä henkilön tekemällä ilmoituksella;
- 2) täysi-ikäisyyden ikärajaa alennettava tai se on poistettava kokonaan, ja
- 3) lisääntymiskyvyttömyyden vaatimuksesta on luovuttava

Tulosten mukaan yksi oleellinen ratkaisu transsukupuolisten toiminnallisen epäoikeudenmukaisuuden tilanteeseen olisi juridisen sukupuolen ja lääketieteellisen prosessin erottaminen kokonaan toisistaan. Aineiston (Translaki n.d.; Itsemäärättyoikeus n.d.; Mattila 2015) mukaan sukupuoli on itsemäärättyasia ja sen muuttamisen tulisi onnistua yksinkertaisella, henkilön itse tekemällä ilmoituksella. Sukupuoli itsemäärättyasiana on osa itsemäärättyoikeutta. Toiminnallisen oikeudenmukaisuuden mallin mukaan ihminen tarvitsee tunteen siitä, että hän voi käyttää omaa itsemäärättyoikeuttaan itseään koskevissa asioissa. Yksilön kokemus valinnan mahdollisuudesta on ihmisen voimaantumisen tunteen perusta, mikä on ratkaiseva yksilön ja koko ihmisryhmän terveydelle. Vahvistamalla transsukupuolisten ja muiden transihmisten itsemäärättyoikeutta oman sukupuoli-identiteettinsä määrittelyssä edistettäisiin siis yhteiskunnallisen hyvän lisäksi myös heidän toiminnan mahdollisuuksiaan ja hyvinvointiaan yksilöinä. (Townsend & Wilcock 2004, 82.)

Ilmoitusmenettely tehostaisi aineiston mukaan myös transpoliklinikoiden käytäntöjä, kun pitkän juridisen sukupuolen vahvistamiseen tähtäävän arviointi- ja hoitoprosessin sijaan voitaisiin keskittyä pelkästään sukupuoliristiriidan hoitamiseen (Translaki n.d.). Sen sijaan, että sukupuolen vahvistaminen vaatisi laajoja ja pitkäkestoisia psykologisia testejä ja lääketieteellisiä selvityksiä, voitaisiin transpoliklinikoilla keskittyä pelkästään sukupuoliristiriidan hoitamiseen. Tällöin henkilöt, jotka haluavat vahvistuttaa sukupuolensa, mutta eivät kaipaa sukupuolenkorjaushoitoja, eivät joutuisi odottamaan pitkiä aikoja tutkimuksissa

poliklinikalla ja muutenkin kiireisten sairaaloiden resursseja vapautuisi muuhun (Itsemääräämisoikeus n.d.; Translaki n.d.).

Sukupuoliristiriidan hoitaminen on transihmisten hoidon keskiössä myös ICD-11-tautiluokituksen mukaisessa hoidossa, mikä on rantautumassa Suomeen ennemmin tai myöhemmin (ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics 2018). Sukupuolen säätäminen henkilön itsemäärittelyasiaksi vastaisi uuden tautiluokituksen mukanaan tuomiin vaatimuksiin keskittyä transihmisten sukupuoli-ristiriidan hoitamiseen identiteettitutkimusten ja muiden lääketieteellisten selvitysten sijasta. Hoidoissa sukupuoli-ristiriidan hoitamiseen keskittyminen ja sukupuolen vahvistamisen muuttaminen ilmoitusasiaksi helpottaisivat myös inter- ja muunsukupuolisten toiminnallisten oikeuksien toteutumista antaessaan heille mahdollisuuden sukupuolen vahvistamiseen.

Sukupuolen vahvistamisen muuttaminen yksinkertaiseksi ilmoitusasiaksi helpottaisi myös alaikäisten transnuorten arkea ja lisäisi heidän hyvinvointiaan, kun juridinen sukupuoli olisi järjestelmissä oikein mahdollisimman varhain (Translaki n.d.). Juridisen sukupuolen vahvistamisen helpottamisen lisäksi tähän vaikuttaa sukupuolen vahvistamiselle asetettu ikäraja. Järjestöt esittivät aineistossa (Translaki n.d.; Ikäraja n.d.), että sukupuolen vahvistamisen ikärajaa alennettaisiin 18 ikävuodesta. Aineistossa ei tarkemmin määritellä, mikä alennettu ikäraja voisi olla vai onko vaihtoehtona, ettei ikärajaa olisi lainkaan. Kuitenkin on selvää, että ikärajasta luopuminen ja sukupuolen asettaminen itsemäärittelyasiaksi lailla edistäisivät huomattavasti monen transnuoren hyvinvointia ja laajentaisi heidän toimintakykyään helpottamalla heidän sukupuoli-ristiriidan kokemustaan ja päivittäisiä valintojaan. Tämä toteuttaisi myös lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi omaa sukupuoltaan koskevissa asioissa, saaden asiantuntevaa ja hyvinvointiaan tukevia terveyspalveluja (Tavoitteemme n.d.).

Lisäksi, niin kauan kun translaissa vaaditaan sukupuolensa vahvistavilta sterilisaatiota, rajoittaa se kokonaisen, luultavasti ei edes kovin pienen, ihmisryhmän oikeutta vanhemmuuteen ja toimintoihin, jotka liittyvät perhe-elämään, osallisuuteen ja toisen ihmisen hoivaamiseen. Aineiston (Sterilisaatiopakko

n.d.) mukaan tämän hetkinen vaatimus sukupuolensa vahvistavan lisääntymiskyvyttömyydestä saattaa transihmiset vähintäänkin vaikeaan asemaan joutuessaan päättämään pakolliseksi kokemiensa kehollisten muutosten ja väärässä sukupuolella elämisen väliltä. Lisäksi tutkimuksen tuloksissa todettiin, kuinka sterilisaatiopakko rajaa transihmisten itsemääräämisoikeutta ja mahdollisuuksia perheen perustamiseen ja vanhemmuuteen syyttä. Tästä ihmisoi-keusloukkauksesta ja sen aiheuttamista sosiaalisen eksklusion ilmenemis- muodoista ei päästä muuten kuin muuttamalla translakia siten, ettei siinä vaa- dita sukupuolensa vahvistavalta henkilöltä lisääntymiskyvyttömyyttä.

Muita translain aineistossa kritisoituja ongelmakohtia, jotka ei luettu osaksi toi- minnallisia oikeuksia, oli laissa käytetty vanhentunut käsitteistö. Tämä kritiikki osui enimmäkseen sanan ”transseksuaalisuus” käyttöön, mikä on jo aikaisem- min todettu vanhahtavaksi ja harhaanjohtavaksi, jopa loukkaavaksi. Aineis- tossa (Itsemääräämisoikeus n.d.) tuotiin esiin, miten translain kokonaisuudis- tuksen yhteydessä olisi myös mahdollisuus selvittää, onko järjestelmässä mahdollisuutta muuhun juridiseen sukupuolimerkintään kuin mies tai nainen – tai olisiko suomalaiselle yhteiskunnalle mahdollista luopua juridisesta suku- puolimerkinnästä kokonaan. Tätä ehdotusta tukee Divan ym. (2016, 2), joka toteaa transsukupuolisten, varsinkin ei-binääristen, sukupuoli-identiteetin vah- vistamisen ja sen olemassaolon tunnustamisen yhteiskunnallisella tasolla ole- van perustavanlaatuinen lähtökohta transihmisten oikeuksien parantamiselle.

Vaikka tuloksissa todettiin, ettei Suomessa toteudu transsukupuolisten – tai transihmisten – toiminnalliset oikeudet, on tilannetta mahdollista muuttaa. Tut- kimuksen tulosten ja toiminnallisen oikeudenmukaisuuden teorian mukaan yh- teiskunnan on mahdollista edistää minkä tahansa ihmisryhmän toiminnallisten oikeuksien toteutumista tekemällä sosiaalista uudelleen järjestelyä ja muutta- malla niitä järjestelmärakenteita, joista sosiaalisen eksklusion ilmeneminen johtuu (Hocking 2017, 30). Nyt siis olisi aika nostaa translain uudistustyö ta- kaisin hallitusohjelmaan, ja toteuttaa sen kokonaisuudistus sukupuolen moni- naisuus huomioon ottaen. Samalla olisi tilaisuus selvittää, mitkä mahdollisuu- det on ottaa lakijärjestelmän tasolla huomioon muuhun kuin binäärisiin suku- puoliin itsensä identifioivat henkilöt.

8.1 Toimintaterapian rooli sukupuoliristiriidan hoidossa

Toimintaterapeuteilla on tärkeä rooli tunnistaa toiminnallinen epäoikeudenmukaisuus yhteiskunnassa siten, että tulevaisuudessa keskityttäisiin toiminnallisten oikeuksien toteutumisen parantamiseen (Wolf ym. 2010, 17). Tarkasteltaessa transsukupuolisten henkilöiden toiminnallisia oikeuksia ja niiden toteutusta Suomessa, herää ajatus toimintaterapian mahdollisesta roolista transihmisten ja heidän kokeman sukupuoliristiriidan hoidossa ja kuntoutuksessa. Sen lisäksi, että toimintaterapeuteilla on oleellinen rooli toiminnallisen epäoikeudenmukaisuuden tunnistamisessa, on heillä tärkeä rooli myös sen muuttamisessa parempaan suuntaan (Townsend & Wilcock 2004, 83).

Murphy ym. (2017, 3) totesivat kirjallisuuskatsauksessaan toimintaterapeutilla voivan olla tärkeä rooli sukupuoliristiriidan hoidossa. Toimintaterapian perustavanlaatuiset ajatukset, kuten asiakaslähtöisyys, arviointityö ja asiakkaan puolella oleminen olisivat heidän mukaansa hyödyksi työskennellessä transhenkilöiden kanssa. Toimintaterapeuteilla on myös koulutuksesta ja työelämästä saatua osaamista ympäristön arvioinnista ja muokkaamisesta, mistä olisi suuri hyöty luotaessa transihmisille toimintaympäristöjä, joissa heidän on turvallista olla ja missä heitä tuetaan heidän pitkäkestoisissa ja myös haastavissa muutos- ja sopeutumisprosesseissaan. (Murphy ym. 2017, 3.)

Lisäksi Murphy ym. (2017, 2) tuovat esiin, kuinka toimintaterapeuteilla on työvälineitä ja keinoja auttaa transhenkilöitä selvittämään omaa sukupuoli-identiteetin kokemustaan, varsinkin jos heidän kokemus on vielä epäselvä. Tässä voidaan tukea tarjoamalla rohkaisua ja tukea oman sukupuoli-identiteetin tutkiskeluun, vahvistamalla henkilön voimavaroja ja resursseja, sekä avustamalla sosiaalisessa transitiossa henkilön kokemaan sukupuoli-identiteettiin ja sen mukanaan tuomiin rooleihin ja toimintoihin. Toimintaterapeutti voi myös auttaa henkilöä siinä, ettei hän menetä sukupuolenkorjausprosessin aikana muita itselleen tärkeitä toimintoja, kuten tärkeitä harrasteita. (Murphy ym. 2017, 2.)

Huuska (2017, 21) ehdottaa, että koska transnuoret kokevat cisnuoria enemmän koulukiusaamista ja väkivaltaa, olisi koulukiusaamisen ehkäisyyn suunniteltujen opetusohjelmien ja tehostettujen käytäntöjen lisäksi tärkeää tarjota

transnuorille terapeutista tukea turvaamaan heidän hyvä kasvu ja kehitys. Tässä toimintaterapeuteilla voisi olla keskeinen rooli, kun nuorelle pyritään opettamaan rauhoittumiskeinoja ja sosiaalisia taitoja tilanteisiin, joissa kiusatuksi tulemisen muistot herättävät hänessä ylivireystilan. Toimintaterapeutti voisi auttaa lisäksi tukemalla toiminnallista identiteettiä toiminnallisten ryhmien avulla.

8.2 Tutkimuksen luotettavuuden arviointi

Kirjoittaja tutustui tutkittavaan aiheeseen tutustuessaan toiminnallista oikeudenmukaisuutta tutkiviin tutkimusartikkeleihin opiskellessaan Iso-Britanniassa keväällä 2018. Artikkeleissa oli tutkittu transihmisten toiminnallisten oikeuksien toteutumista ulkomailla. Samankaltaista tutkimusta ei oltu tehty Suomessa, jonka translakia oli kuitenkin avoimesti kritisoitu kotimaassa ja ulkomailla asti, jolloin havaittiin tarve aiheen tarkastelemiselle toimintatieteiden näkökulmasta myös Suomessa.

Tutkitusta aiheesta ei löytynyt tehtyä tutkimusta, jolloin aineistona jouduttiin käyttämään järjestöjen www-sivuilta löytyviä lausuntoja, tavoitteita ja tietoa sukupuolenkorjausprosessin käytännöistä terveydenhuollossa. Tämän vuoksi tutkimuksessa käytetty aineisto oli laadultaan heikohkoa. Toisaalta aineistoon valittujen järjestöjen lausunnoissa on hyödynnetty mahdollisimman tuoreita tutkimustuloksia ja tehtyjä selvityksiä transihmisten yhteiskunnallisesta tilanteesta, mikä paransi aineiston laatua.

Vertaileva tutkimus mahdollisti sen, että aineistona voitiin käyttää sukupuolenkorjausprosessin käytännöistä ja järjestöjen näkökulmasta kertovia aineistoja. Lakitekstit toivat tutkimukseen mukaan toiminnallisen oikeudenmukaisuuden arvioinnille oleellisen näkemyksen yhteiskunnan roolista transsukupuolisten tilanteeseen tällä hetkellä.

Vaikka tutkimuksessa saadut tulokset olivat rajallisia, ne käsiteltiin teoreettisista lähtökohdista käsin johdonmukaisesti. Tutkimus pyrittiin toteuttamaan mahdollisimman tarkasti ja läpinäkyvästi. Aineiston valinta, tiedonkeruu ja tutkimuksen toteutus raportoitiin siten, että tutkimus olisi mahdollisimman hyvin

toistettavissa tutkimuksen laadullisuudesta huolimatta. Toteutukseen liittyviä valintoja perusteltiin tutkimustiedolla. Tuloksia ja niistä tehtyjä johtopäätöksiä täydennettiin ja avattiin lisää aikaisemman tutkimustiedon avulla, vahvistaen tulosten uskottavuutta (Luotettavuus n.d.).

8.3 Tulevaisuuden tutkimuksen tarpeet

Tutkimusta tehdessä huomattiin suuri tarve transihmisten yhteiskunnallisen tilanteen ja hyvinvoinnin tutkimiselle Suomessa. Tämä tuli esiin opinnäytteen tutkimusaineiston haussa, kun ainoat saatavilla olevat aineistot translaista, sen vaikutuksista ja sukupuolenkorjaushoidoista olivat ihmisoikeus- ja potilasjärjestöjen tuottamia. Tiedon jakaminen ja tuottaminen translaista, sekä sen vaikutuksista transihmisille, on ollut pitkään järjestöjen vastuulla. Tutkimuksen puutteen lisäksi transsukupuoliset tai muut transihmiset eivät näy Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen tai Tilastokeskuksen selvityksissä tai tilastoissa. Vastuu transtutkimuksesta, tiedon lisäämisestä ja jakamisesta tulisi järjestöjen lisäksi olla erityisesti lääketieteellisillä tutkimusaloilla.

Sukupuolen moninaisuuden pitäisi ylipäätään tulla jo näkyviin suomalaisessa tutkimuksessa. Lisäksi olisi tärkeää lähteä tutkimaan oikeasti transihmisiä hyödyttäviä sukupuolen vahvistamiseen liittyviä arviointi- ja hoitomenetelmiä, ja selvittää kuinka nämä käytännöt saataisiin tehokkaasti käyttöön suomalaisilla transpoliklinikoilla. Tätä selvitys- ja tutkimustyötä tulisi tehdä sukupuolen moninaisuuden näkökulmasta käsin ja transihmisiä kuullen.

Tämän tutkimuksen tulosten valossa olisi tulevaisuudessa syytä selvittää myös inter- ja muunsukupuolisten toiminnallisten oikeuksien toteutumista Suomessa. Oleellista olisi tuoda esiin heidän ja muiden transihmisten oma kokemus toiminnallisten oikeuksien toteutumisesta. Lisäksi tulevassa suomalaisessa toimintaterapia-alan tutkimuksessa tulisi rohkeasti selvittää edelleen toimintaterapian mahdollisuuksia sukupuoliristiriidan hoidossa. Ulkomailla ollaan aiheita jo jonkin verran tutkittu, ja myös Suomessa olisi syytä selvittää toimintaterapian mahdollisuuksia tukea transihmisiä heidän transitiossaan ja eläessään kokemassaan sukupuoli-identiteetissä.

Lähteet

A 1053/2002. Sosiaali- ja terveysministeriön asetus sukupuolen muuttamiseen tähtäävän tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä sekä lääketieteellisestä selvityksestä transseksuaalin sukupuolen vahvistamista varten. Viitattu 13.10.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20021053>

Aaltonen, M. 2014. Hallituksen on puututtava transihmisten syrjintään. Ihmisoikeusliiton www-sivut. Viitattu 1.12.2018. <https://ihmisoikeusliitto.fi/hallituksen-on-puututtava-transihmisten-syrjintaan/>

Aarnipuu, T. 2008. Trans – Sukupuolen muunnelmia. Helsinki: Like.

Arminen, I. & Alapuro, R. 2004. Vertailut yhteiskuntatuntemuksessa. Julkaisussa Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia. Toim. R. Alapuro & I. Arminen. Porvoo: WSOY. 7-22.

Berg, P. 2010. Sukupuoli liikunnanopetuksessa. Julkaisussa Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa. Toim. M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu & S. Tina. Jyväskylä: PS-Kustannus. 79-84.

Divan, V., Cortez, C., Smelyanskaya, M. & Keatley, J. 2016. Transgender social inclusion and equality: a pivotal path to development. Journal of the International AIDS Society. 19, 2, 1-6.

Durocher, E., Gibson, B. E. & Rappolt, S. 2014. Occupational justice: A conceptual review. Journal of Occupational Science. 21, 4, 418-430.

Hammell, K. R. W. 2017. Critical reflections on occupational justice: Toward a rights-based approach to occupational opportunities. Canadian Journal of Occupational Therapy. 84, 1, 47-57.

Hautala, T., Hämäläinen, T., Mäkelä, L. & Rusi-Pyykönen, M. 2011. Toiminnan voimaa – Toimintaterapia käytännössä. 3-4. p. Helsinki: Edita.

Hlbtqiq-sanasto. 2016. Seta ry:n Transtukipisteen www-sivut. Viitattu 8.11.2018. <http://transtukipiste.fi/hlbtqiq-sanasto/>

Hocking, C. 2017. Occupational justice as social justice: The moral claim for inclusion. *Journal of Occupational Science*. 24, 1, 29-42.

Huuska, M. 2011. Sukupuolen monimuotoisuuden ammatillinen kohtaaminen. Julkaisussa Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Toim. L. Tuovinen, O. Stålström, J. Nissinen & J. Hentilä. Helsinki: Gaudeamus. 222-259.

Huuska, M. 2014. Sukupuolen moninaisuus. 3. p. Helsinki: Seta ry.

Huuska, M. 2017. Täydentäviä näkökulmia transnuorten seksuaaliterveyteen ja hyvinvointiin. Puheenvuoro. *Seksokologinen aikakauskirja* 2, 1, 17-25.

ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics. 2018. World Health Organization WHO. ICD-11 Browser (www-sivu) Viitattu 29.11.2018.

<https://icd.who.int/browse11/l-m/en>

Ihmisoikeusjärjestöt: Suomen uudistettava translaki kiireellisesti. 2014. Tiedote Ihmisoikeusliiton www-sivuilla. Viitattu 1.12.2018. <https://ihmisoikeusliitto.fi/ihmisoikeusjarjestot-suomen-uudistettava-translaki-kiireellisesti/>

Ikäraja. N.d. Kuuluu kaikille-kampanjan www-sivut. Viitattu 1.12.2018.

<http://translaki.fi/translaki/ikaraja/>

Irni, S. 2011. Sukupuolivähemmistöt. Julkaisussa Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt, vanheneminen ja palveluntarpeet. Toim. S. Irni & J. Wickman. 2. painos. SETA-julkaisu 20. 9-37. Viitattu 29.12.2018

http://whm13.louhi.net/~seta/yhdenvertainen-vanhuus/setajulkaisu_2011_painoon%20toinen%20painos.pdf

Itsemääräämisoikeus. N.d. Kuuluu kaikille-kampanjan www-sivut. Viitattu 1.12.2018. <http://translaki.fi/translaki/itsemaaraamisoikeus/>

Karanki, A. 2009. Opas. Seta ry:n Transtukipisteen www-sivut. Viitattu 29.9.2018. http://transtukipiste.fi/wp-content/uploads/2013/08/Opas_byrokraatia_sukupuolen_korjaus.pdf

Kekkonen, J. 2008. Vertailevan tutkimuksen haasteita. Tieteessä tapahtuu. 26, 3-4, 32-37. Viitattu 28.12.2018. <https://journal.fi/tt/article/view/482/408>

Kivistö, K. N.d. Sukupuolena ihminen. Sukupuolena ihminen-projektin kirjallinen materiaali.

Koivuranta, E. 2018. Tässä ei pitäisi olla mitään ongelmaa, sanoo Seta: Itäkeskuksen uimahallissa avataan kaikille avoin unisex-pukuhuone eikä se jää ainoaksi. YLE-uutisten artikkeli. Viitattu 25.2.2019. <https://yle.fi/uutiset/3-10393259>

Kärnä, T. 2017. Transsukupuolisuus. Duodecim. Terveyskirjasto. Viitattu 8.11.2018. https://www.terveyskirjasto.fi/kotisivut/tk.koti?p_artikkeli=dlk01195

Käsitteitä. N.d. Trasek ry:n www-sivut. Viitattu 8.11.2018. <http://trasek.fi/perus-tietoa/kasitteita/>

L 9.8.1985/694. Nimilaki. Viitattu 23.12.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1985/19850694>

L 21.8.2009/661. Laki väestötietojärjestelmästä ja Väestötietorekisterikeskuksen varmennepalveluista. Viitattu 29.12.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090661>

L 563/2002. Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta. Viitattu 13.10.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20020563>

Lepistö, J. 2010. Käsitöiden tekeminen ei vaadi tiettyä sukupuolta. Julkaisussa Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa. Toim. M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu & S. Tina. Jyväskylä: PS-Kustannus. 59-77.

Luotettavuus. N.d. Kajaanin ammattikorkeakoulun (KAMK) www-sivut. Viitattu 4.1.2019. <https://www.kamk.fi/fi/opari/Opinnaytetyopakki/Teoreettinen-materiaali/Tukimateriaali/Luotettavuus?refreshTree=0&contentId=6311f696-3ebe-4ab2-9d95-6b9739294ecf#Teorial%C3%A4ht%C3%B6inen%20tutkimus>

Mattila, A. 2017. Transtutkittavien määrä kasvaa eksponentiaalisesti – Mikä neuvoksi? Psykiatrian alojen johtajien neuvottelupäivien esitys -diat 16.5.2017. Viitattu 29.9.2018. <https://www.slideshare.net/THLfi/aino-mattila-transtutkittavien-mr-kasvaa-eksponentiaalisesti-mik-neuvoksi>

Mattila, A. & Tinkanen, H. 2015. Transsukupuolisuuden hoito Suomessa. Duodecim. 131, 4, 363-364. <https://www.duodecimlehti.fi/api/pdf/duo12101>

Mattila, P. 2015. Ihmisoikeusliiton lausunto lakiasiainvaliokuntaan avioliittolaista. Lausunto. Viitattu 1.12.2018. <https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2015/11/Avioliittolaki-lakivaliokunta-Ihmisoikeusliiton-lausunto-25112015.pdf>

Meach, L. 2017. The occupational experiences of lesbian, gay, bisexual and transgender (LGBT) individuals during the coming out process: An analysis of self-acceptance, disclosure, and occupational change. OCCUPATION: A Medium of Inquiry for Students, Faculty & Other Practitioners Advocating for Health through Occupational Studies. 2, 1, 1-11.

Melin, H. 2005. Vertailevan tutkimuksen monet lähtökohdat. Julkaisussa Tutkimus menetelmien pyörteissä. Toim. P. Räsänen, A.-H. Anttila & H. Melin. Jyväskylä: PS-kustannus. 53-66.

Murphy, M., Schaefer, J. T. & Washington, E. 2017. Gender dysphoria and the role of occupational therapy. School of Occupational Master's Capstone Projects, 14. Viitattu 25.10.2018. https://soundideas.pugetsound.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1022&context=ot_capstone

Nilsson, I. & Townsend, E. 2010. Occupational justice – Bridging theory and practice. Scandinavian Journal of Occupational Therapy. 17, 1, 57-63.

Occupational Therapy Practice Framework: Domain & Process. 2014. American Occupational Therapy Association (AOTA) julkaisu. 3. p. American Journal of Occupational Therapy, 68, 1, S1–S48.

Pihlava, M. 2018. WHO julkaisi ICD-11-tautiluokituksen. Uutinen Lääkärilehden www-sivuilla. Viitattu 29.11.2018. <https://www.laakarilehti.fi/ajassa/ajan-kohtaista/who-julkaisi-icd-11-tautiluokituksen/>

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006a. Aineisto- ja teorialähtöisyys. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien oppimisympäristön www-sivut. Viitattu 22.11.2018. https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L2_3_2_3.html

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006b. Sisällönanalyysi. Teemoittelu. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien oppimisympäristön www-sivut. Viitattu 23.11.2018. https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_2.html

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006c. Teemoittelu. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien oppimisympäristön www-sivut. Viitattu 22.11.2018. https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_4.html

Sateenkaarisanasto. 2016. Sateenkaarisanasto. Seta ry:n www-sivut. Viitattu 29.9.2018. <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/>

Stadnyk, R. L., Townsend, A. E. & Wilcock, A. A. 2010. Occupational Justice. Julkaisussa Occupation: The Art and Science of Living. 2. p. Toim. C. H. Christiansen & E. A. Townsend. 329-358.

Sterilisaatiopakko. N.d. Kuuluu kaikille-kampanjan www-sivut. Viitattu 1.12.2018. <http://translaki.fi/translaki/sterilisaatiopakko/>

Sukupuolenkorjaus. N.d. Trasek ry:n www-sivut. Viitattu 29.9.2018. <http://trasek.fi/perustietoa/sukupuolenkorjaus/>

Sukupuolenkorjaushoito Suomessa. N.d. Seta ry:n Transtukipisteen www-sivut. Viitattu 5.10.2018. <http://transtukipiste.fi/sukupuolen-korjaus-suomessa/>

Sukupuolen moninaisuuden sanasto. 2018. Seta ry:n Transtukipisteen www-sivut. Viitattu 25.2.2019. <https://transtukipiste.fi/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus/sukupuolen-moninaisuuden-sanasto/>

Sukupuolen moninaisuus. 2018. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen www-sivut. Viitattu 7.11.2018. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus>

Sukupuoli. 2018. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen www-sivut. Viitattu 29.9.2018. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli>

Sukupuoli-identiteetti. 2018. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen www-sivut. Viitattu 8.11.2018. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus/sukupuoli-identiteetti>

Suomen YK-toiminnan historiaa. 2016. Yhdistyneiden Kansakuntien www-sivut. Viitattu 7.11.2018. <https://www.yk.fi/node/454>

Swaab, D. 2015. We are our brains, from the womb to Alzheimer's. Iso-Britannia, Lontoo: Penguin Group.

Syntyvyys pienentynyt kaikissa koulutusryhmissä. 2018. Tilastokeskuksen www-sivut. Viitattu 31.1.2019.

https://stat.fi/til/synt/2017/02/synt_2017_02_2018-12-04_tie_001_fi.html

Tavoitteet. N.d. Trasek ry:n www-sivut Viitattu 1.12.2018.

<http://trasek.fi/trasek/tavoitteet/>

Tavoitteemme. N.d. Kuuluu kaikille-kampanjan www-sivut. Viitattu 1.12.2018.

<http://translaki.fi/translaki/tavoitteemme/>

Teemoittelu. 2016. Jyväskylän yliopiston kurssi- ja oppimateriaalipolku Koppa. www-sivut. Viitattu 21.10.2018. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/teemoittelu>

Teemoittelu. N.d. Kajaanin ammattikorkeakoulun (KAMK) www-sivut. Viitattu 21.10.2018. <https://www.kamk.fi/fi/opari/Opinnaytetyopakki/Teoreettinen-materiaali/Tukimateriaali/Laadullisen-analyysi-ja-tulkinta/Teemoittelu>

Tietoa meistä. N.d. Amnesty International www-sivut. Viitattu 13.10.2018. <https://www.amnesty.fi/tietoa-meista/>

Townsend, E. A. & Wilcock, A. A. 2004. Occupational justice and client-centred practice: A dialogue in progress. *Canadian Journal of Occupational Therapy*. 71, 2, 75-87.

Towle, E. B. & Morgan, L. M. 2002. Romancing the transgender native. Rethinking the use of the “third gender” concept. *A Journal of Lesbian and Gay Studies*. 8, 4, 469-497.

Translain lyhyt historia. N.d. Kuuluu kaikille-kampanjan www-sivut. Viitattu 5.1.2019. <https://translaki.fi/translaki/translain-lyhyt-historia/>

Translaki. N.d. Seta ry:n www-sivut. Viitattu 1.12.2018. <https://seta.fi/ihmisoikeudet/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuus/translaki/>

Transsukupuolisuus. N.d. Seta ry:n Transtukipisteen www-sivut. Viitattu 8.11.2018. <http://transtukipiste.fi/transsukupuolisuus/>

Tuovinen, L., Stålström, O., Nissinen, J. & Hentilä, J. 2011. Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Helsinki: Gaudeamus.

Vertaileva tutkimus. 2015. Jyväskylän yliopiston kurssi- ja oppimateriaalipilone Koppa. www-sivut. Viitattu 5.10.2018. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/vertaileva-tutkimus>

von Zansen, K. 2016. Miten toimintaterapian teorian siirtämistä käytännön työhön voidaan helpottaa? Opinnäytetyö, AMK. Metropolia ammattikorkeakoulu, toimintaterapian koulutusohjelma. Viitattu 21.11.2018. <http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/114415/n%20toimintaterapian%20teorian%20siirtamista%20kaytannon%20tyohon%20voidaan%20helpottaa%20-%20Kati%20von%20Zansen%202016.pdf?sequence=1>

Whiteford, G. 2010. Occupational Deprivation: Understanding Limited Participation. *Julkaisussa Occupation: The Art and Science of Living*. 2. p. Toim. C. H. Christiansen & E. A. Townsend. 303-328.

Wolf, L., Ripat, J., Davis, E., Becker, P. & MacSwiggan, J. 2010. Applying an occupational justice framework. *Occupational Therapy Now*. 12, 1, 15-18.

Liitteet

Liite 1. Selvitys tiedonhausta.

Tietokanta	Hakulausekkeet	Rajaukset	Tulos	Valittu
Cinahl+	occupational therapy AND (transsexual OR transgender); occupational therapy AND gender incongruence; occupational therapy AND gender dysphoria; occupational therapy AND sex reassignment; Finland AND (transsexual OR transgender); Finland AND gender incongruence; Finland AND transgender AND "occupational therapy"; transgender AND occupations; transgender AND "occupational justice"	Tutkimusartikkeli; Englanniksi tai suomeksi; Saatavilla; Tutkimusaiheeseen sopiva	13	1
Pubmed	occupational therapy AND (transsexual OR transgender); occupational therapy AND gender incongruence; occupational therapy AND gender dysphoria; "occupational therapy" AND "sex reassignment"; Finland AND (transsexual OR transgender); Finland AND gender incongruence; Finland AND transgender AND occupational therapy; transgender AND occupations; transgender AND "occupational justice"	Tutkimusartikkeli; Saatavilla; Tutkimusaiheeseen sopiva	13	0
Google Scholar	"occupational therapy" AND (transsexual OR transgender); "occupational therapy" AND "gender incongruence"; "occupational therapy" AND "gender dysphoria"; "occupational therapy" AND "sex-change"; "occupational therapy" AND "sex reassignment"; Finland AND (transsexual OR transgender); Finland AND "gender incongruence"; Finland AND transgender AND "occupational therapy"; transgender AND occupations; transgender AND "occupational justice"	Tutkimusartikkeli tai muu luotettava kirjallinen lähde; Saatavilla; 2008-2018; Tutkimusaiheeseen sopiva	33	14
OTSeeker	transgender; gender incongruence; gender dysphoria; sex change; sex reassignment; Finland		0	0
Theseus	Toimintaterapia AND transsukupuolinen; toimintaterapia AND transgender; "toiminnallinen oikeudenmukaisuus" AND transsukupuolisuus; transsukupuolisuus	Tutkimusaiheeseen sopiva	119	1